

AUTEURS

Maaïke van Rooijen
Merel Kahmann
Jolanda Elferink
Bora Avrić

Kennisplatform
Intergratie &
Samenleving

CLICK TO READ >

Financiële en sociale zelfredzaamheid van nieuwkomers

Een verkenning van het landelijke en lokale beleid

Inhoud

1	Inleiding	3
1.1	Aanleiding	3
1.2	Doelgroep	4
1.3	Gemeenten	6
1.4	Focus en opbouw van de verkenning	6
2	Zelfredzaamheid	8
2.1	Financiële zelfredzaamheid	8
2.2	Sociale zelfredzaamheid	12
3	Landelijke en lokale organisaties en inwoners aan het woord	14
3.1	Financiële en sociale zelfredzaamheid van statushouders	14
3.2	Financiële en sociale zelfredzaamheid van EU-arbeidsmigranten	19
3.3	Financiële en sociale zelfredzaamheid van gezinsvormers	22
3.4	Conclusies financiële en sociale zelfredzaamheid	23
4	Innovatieve initiatieven voor de financiële en sociale zelfredzaamheid van nieuwkomers	24
4.1	Innovaties rond financiële zelfredzaamheid	24
4.2	Innovaties rond sociale zelfredzaamheid	26
4.3	Algemene tips voor gemeenten rond financiële en sociale zelfredzaamheid	27
5	Literatuurlijst	30

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Sinds de toename van het aantal asielaanvragen in 2015 staan integratie en participatie van nieuwkomers hoog op de agenda van Nederlandse gemeenten. Gemeenten zijn actief om statushouders en andere nieuwkomers te laten integreren. Door de nieuwe wetgeving rond de decentralisatie hebben gemeenten de mogelijkheid om de begeleiding van integratie zelf vorm te geven, waardoor er verscheidene aanpakken door het land heen zijn. Opvallend is de aandacht voor, en de inzet op toeleiding naar werk.

Gemeenten zetten in op huisvesting, taalverwerving, gezondheidsbevordering en preventie, scholing en arbeidstoeleiding van nieuwkomers in de gemeente (Razenberg, Kahmann & De Gruijter, 2017). Minder aandacht lijkt uit te gaan naar hun financiële en sociale zelfredzaamheid, terwijl ook deze bepalend zijn voor hun integratie en kwaliteit van leven.

Kennisplatform Integratie & Samenleving ontvangt dan ook signalen van diverse partijen dat veel nieuwkomers hun financiële huishouding (nog) niet op orde hebben, bijvoorbeeld door schulden of doordat zij onvoldoende inzicht en vaardigheden hebben in de omgang met geld in Nederland. Van een andere orde zijn signalen dat het veel nieuwkomers onvoldoende lukt om een betekenisvol sociaal netwerk op te bouwen met Nederlanders. Een dergelijk netwerk is – ook naar hun eigen inschatting – belangrijk om een volwaardige plaats in de samenleving in te nemen. De signalen komen van gemeenten, vluchtelingen- en migrantenorganisaties en andere professionals en vrijwilligers die werken met nieuwkomers.

In dit project onderzoeken we daarom hoe de financiële en sociale zelfredzaamheid van nieuwkomers kan worden vergroot, en wat de bijdrage hieraan is van nieuwkomers zelf, professionals, vrijwilligers en (buurt)bewoners; de 'ontvangende samenleving'. Speciale aandacht gaat uit naar de vraag welke rol de gemeente kan spelen en welke instrumenten daarbij kunnen worden ingezet.

Daarbij kijken we naar drie verschillende groepen nieuwkomers: vluchtelingen, EU-arbeidsmigranten en gezinsvormers. Deze drie doelgroepen vertonen overeenkomsten en verschillen. De overeenkomsten zijn onder andere dat ze moeite hebben met de Nederlandse taal en een kwetsbare positie hebben op de arbeidsmarkt. De groepen verschillen echter in het motief dat ze hebben voor migratie, maar ook in het sociale netwerk waarin ze terecht komen en in hun arbeidsmarktpositie. Ook benaderen gemeenten de groepen anders. Voor vluchtelingen is er specifieke regelgeving en financiering, terwijl het doelgroepenbeleid is afgeschaft voor andere groepen nieuwkomers.

Aanpak onderzoek

In deze verkenning schetsen we zowel een landelijk, als een lokaal beeld van zelfredzaamheid. We beginnen met een algemeen beeld van de situatie in Nederland.

LANDELIJK BEELD

Voor het landelijke beeld hebben we verschillende documenten en informatiebronnen geraadpleegd. Verder zijn we op zoek gegaan naar bestaande interventies en programma's op het gebied van financiële en sociale zelfredzaamheid. In totaal hebben we vijftien interviews gehouden. Eerst zijn we in gesprek gegaan met twaalf vertegenwoordigers van organisaties die met nieuwkomers te maken hebben. Voorbeelden zijn de Belastingdienst, de Voedselbank, VluchtelingenWerk, een woningcorporatie en de Openbare bibliotheken. Maar ook organisaties die zich inzetten voor nieuwkomers zoals stichting IDHEM, Barka Nederland en het Samenwerkingsverband Marokkaanse Nederlanders. In de interviews hebben we gevraagd naar de knelpunten op het gebied van zowel de financiële als de sociale zelfredzaamheid. Maar was ook aandacht voor mogelijkheden voor verbeteringen en kansrijke projecten. Daarnaast, hebben we drie nieuwkomers geïnterviewd om te vragen hoe ze over hun zelfredzaamheid dachten en wat ze als belemmeringen en kansen zien.

LOKAAL BEELD

Om een lokaal beeld te schetsen, kozen we voor een geografische spreiding en een spreiding naar grootte van de geselecteerde gemeenten. In de gemeenten Pijnacker-Nootdorp, Lelystad en Peel en Maas hebben we verkennende telefonische gesprekken gevoerd met professionals die te maken hebben met nieuwkomers en hun financiële en sociale zelfredzaamheid. In totaal ging het om zeven gesprekken in Lelystad, vijf in Pijnacker-Nootdorp en zes in Peel en Maas.

Tijdens deze gesprekken hebben we de professionals gevraagd wat hun beeld is van de financiële en sociale zelfredzaamheid van nieuwkomers en wat er verbeterd zou kunnen worden. De organisaties die wij spraken zijn door de gemeenten voorgedragen.

In de gemeente Lelystad en de gemeente Pijnacker-Nootdorp hebben we ons vooral op statushouders gericht; vluchtelingen die recentelijk een verblijfsvergunning ontvingen en in de gemeente zijn geplaatst. Lelystad en Pijnacker-Nootdorp gaven aan zich vooral te focussen op deze groep en weinig te maken te hebben met EU-arbeidsmigranten. In de gemeente Peel en Maas zijn vooral organisaties betrokken die met EU-arbeidsmigranten werken.

1.2 Doelgroep

In deze paragraaf beschrijven we de groepen nieuwkomers die we bekijken in deze verkenning, namelijk vluchtelingen, EU-arbeidsmigranten en gezinsvormers. Van elke groep beschrijven we de omvang, de specifieke kenmerken en hun verplichting in het kader van inburgering.

VLUCHTELINGEN

Als mensen hun land ontvluchten omdat ze gegronde vrees hebben om in eigen land vervolgd te worden, bijvoorbeeld om politieke of godsdienstige redenen, worden ze als vluchteling aangeduid. Als vluchtelingen in Nederland bescherming aanvragen, oftewel asiel, worden ze asielzoekers genoemd. De opvang tijdens de asielprocedure wordt in Nederland georganiseerd door het Centraal Orgaan opvang asielzoekers (COA). Als asielzoekers in een langere procedure terechtkomen, verhuizen ze naar een asielzoekerscentrum (azc). Als asielzoekers een verblijfsvergunning krijgen, krijgen ze als statushouders een woonruimte toegewezen in een gemeente in Nederland. Als ze geen verblijfsvergunning krijgen, worden ze voorbereid op terugkeer naar hun land van herkomst.

Tijdens de asielprocedure krijgen vluchtelingen geld voor eten en zakgeld, wat zij bijvoorbeeld kunnen besteden aan kleding en andere persoonlijke uitgaven. De hoogte van het bedrag wordt vooral bepaald door de gezinssamentelling. Daarnaast zijn er nog eenmalige vergoedingen mogelijk voor bijvoorbeeld schoolkosten voor kinderen.

In het asielzoekerscentrum kunnen asielzoekers, als ze een verblijfsvergunning hebben, een programma volgen als voorbereiding op hun inburgering (V-inburgering). Dit bestaat onder andere uit een digitaal taalprogramma, maar ook uit de training 'Kennis van de Nederlandse maatschappij' (KNM). In deze training krijgen mensen bijvoorbeeld informatie over het onderwijssysteem in Nederland. Ook is de module Oriëntatie op de Nederlandse Arbeidsmarkt (ONA) te volgen. Tijdens deze periode, kunnen ze ook meehelpen met werkzaamheden op het azc, zoals het onderhoud van het terrein, en daarvoor krijgen ze een kleine vergoeding.

Statushouders krijgen een woning aangeboden in een gemeente in Nederland. Het COA wijst statushouders toe aan een gemeente, volgens wettelijke taakstelling. Een gemeente moet vervolgens een geschikte woning voor de statushouder vinden.

In 2016 vroegen 18.171 mensen asiel aan in Nederland. De grootste groepen vluchtelingen komen uit Syrië en Eritrea. Volgens het UNHCR zijn er eind 2016 101.744 vluchtelingen in Nederland. Naast asielmigranten zijn dit ook hun gezinsleden die in het kader van gezinshereniging een verblijfsvergunning in Nederland hebben gekregen (UNHCR, 2016).

In 2013 is de Wet inburgering veranderd. Een belangrijk gevolg is dat statushouders eigen verantwoordelijkheid hebben om binnen drie jaar na het verkrijgen van hun status hun inburgeringsexamen te halen. In een aantal gevallen, waaronder gezondheidsproblemen en analfabetisme, zijn er uitstel- en ontheffingsmogelijkheden. De nieuwkomer kan met behulp van het sociale leenstelsel via DUO een lening van maximaal €10.000 aanvragen voor de bekostiging van de inburgeringscursus en examenonderdelen¹. Wanneer zij binnen de termijn hun examens halen, wordt de lening een gift. Wanneer zij niet op tijd hun examens halen, krijgen zij een boete en moeten zij hun lening terugbetalen.

EU-ARBEIDSMIGRANTEN

Arbeidsmigranten zijn migranten die voor bepaalde tijd naar een ander land verhuizen om daar te werken. Arbeidsmigratie wordt

¹ <https://www.inburgeren.nl/inburgeren-betalen.jsp#>

vooral ingegeven door verschillen in de economische en sociale omstandigheden tussen landen. Als mensen in een ander land hun omstandigheden kunnen verbeteren, kunnen ze bereid zijn om daar naartoe te verhuizen (SER, 2014).

Sinds de toetreding van nieuwe EU-lidstaten in 2004 en 2007 zijn er 340.000 Midden- en Oost-Europeanen (MOE-landers) naar Nederland gekomen om te werken (Van der Heijden et al., in Gijssberts et al., 2015). Eind 2015 kwam 35 procent van alle migranten in Nederland uit Midden- en Oost-Europa. Van deze groep komt het overgrote deel uit Polen (205 duizend). Een substantieel kleinere groep komt uit Bulgarije (24 duizend) en Roemenië (22 duizend).

Sinds 1 januari 2014 kunnen mensen uit Roemenië en Bulgarije in Nederland komen werken zonder werkvergunning. Vanaf dat moment is het aantal Roemeense en Bulgaarse werknemers sterker toegenomen dan in de jaren ervoor. Het aantal Roemeense werknemers steeg bijvoorbeeld van 4 tot 10 duizend in 2014 (CBS, 2017).

Onbekend is hoeveel EU-migranten precies in Nederland verblijven. De cijfers van het CBS zijn gebaseerd op mensen die in Nederland zijn ingeschreven in de Basisregistratie Personen (BRP) en/of werkzaam zijn in Nederland en/of een uitkering ontvangen². Maar niet alle arbeidsmigranten worden geregistreerd, omdat ze geen werk hebben of zich niet inschrijven. Uit een verkennend onderzoek in opdracht van de Rekenkamercommissie van de gemeenten Hillegom, Lisse en Noordwijkerhout kwam naar voren dat de meerderheid van de EU-arbeidsmigranten niet geregistreerd stond in de Basisregistratie Personen. Bovendien maakt die verkenning duidelijk dat de groep EU-arbeidsmigranten in de regio geleidelijk van samenstelling verandert. Seizoensgebonden migratiepatronen maken langzaam maar zeker plaats voor vestigingsmigratie. Het aantal kinderen van Poolse afkomst nam de afgelopen jaren toe (Platform 31, 2017).

EU-arbeidsmigranten hebben niet met inburgering te maken, zolang ze hun paspoort uit het land van herkomst behouden en zich niet permanent in Nederland willen vestigen.

GEZINSVORMERS

Onder gezinshereniging wordt verstaan dat een familie – een echtgenoot of minderjarige kinderen – van wie de gezinsband is ontstaan buiten Nederland, bij elkaar komt. In deze verkenning richten we ons op gezinsvormers. Gezinsvorming is een vorm van gezinshereniging waarbij de relatie tot stand is gekomen toen een van de partners in Nederland woonde. De toelatingseisen zijn voor zowel gezinshereniging als gezinsvorming gelijk (Rijksoverheid, 2010). Als de partner of familie van asielmigranten naar Nederland komt, worden deze personen onder de categorie vluchtelingen gerekend. Degene die al in Nederland verblijft en de aanvraag tot gezinsvorming of -hereniging doet heet de referent.

Om officieel in aanmerking te komen voor gezinsvorming moeten de referent en de partner aan een aantal voldoen voorwaarden (op basis van onder andere de Vreemdelingenwet 2000). De minimumleeftijd voor zowel de referent als de partner is 21 jaar. Daarnaast dient de referent een verblijfsvergunning te hebben en minimaal een jaar in Nederland te verblijven. Deze voorwaarde geldt alleen ten aanzien van referenten die inburgeringsplichtig zijn. Dat betekent dat er geen wachttermijn geldt voor bijvoorbeeld kennismigranten en arbeidsmigranten. Ook zijn er eisen gesteld aan het inkomen van de referent. De referent dient een stabiel inkomen te hebben dat bruto ten minste gelijk is aan het normbedrag voor echtparen en gezinnen, dat wil zeggen 100 procent van het bruto wettelijk minimumloon voor personen van 23 jaar en ouder.

In totaal zijn in 2016 24.960 mensen voor gezinshereniging en gezinsvorming naar Nederland gekomen (CBS, 2017). De grootste groep kwam uit India, namelijk 3175 mensen, 12,7 procent), gevolgd door Turkije (2235, 9,0 procent) en de Verenigde Staten (1775; 7,1 procent). Uit Syrië (1485; 5,9 procent) en Marokko (1215; 4,9 procent) kwam relatief gezien een kleiner aantal mensen.

Voor gezinsvormers geldt dat ze al in het land van herkomst met inburgering bezig moeten zijn. Op 15 maart 2006 is de Wet Inburgering in het buitenland (Wib) in werking getreden. De doelstelling van de Wib is om nieuwkomers de Nederlandse taal op een basisniveau te laten spreken en lezen, en hen kennis te laten maken met de Nederlandse samenleving voordat ze komen. Het eerste deel van het examen maken ze daarom voor hun komst naar Nederland. Gezinsvormers moeten een inburgeringscursus zelf bekostigen.

² Indien migranten langer dan vier maanden in Nederland willen blijven, dienen ze zich in te schrijven in de Basisregistratie Personen (BRP). De registratie voor mensen die korter dan vier maanden in Nederland verblijven wordt de Registratie voor Niet-Ingezetenen (RNI) genoemd.

1.3 Gemeenten

Als introductie geven we een korte beschrijving van de gemeenten waar het onderzoek heeft plaatsgevonden.

De gemeente Peel en Maas is een gemeente in de provincie Limburg. Deze gemeente is op 1 januari 2010 ontstaan uit een fusie van de vroegere gemeenten Helden, Kessel, Meijel en Maasbree. Peel en Maas telde op 1 januari 2017 43.295 inwoners op een oppervlakte van 161 km² (CBS).

Lelystad is een gemeente in de provincie Flevoland. Op 1 januari 1980 werd Lelystad een gemeente. De gemeente telt 77.095 inwoners op 30 april 2017 (CBS).

Pijnacker-Nootdorp is een gemeente in de provincie Zuid-Holland. De gemeente telt 52.935 inwoners op 30 april 2017 (CBS) en heeft een oppervlakte van 38,60 km² (waarvan 0,95 km² water). De gemeente Pijnacker-Nootdorp maakt deel uit van de stadsregio Haaglanden en de Metropoolregio Rotterdam-Den Haag. De gemeente ontstond in 2002 door een fusie tussen de voormalige gemeenten Pijnacker, Nootdorp en Delfgauw.

1.4 Focus en opbouw van de verkenning

Deze verkenning is bedoeld voor gemeenten. De afgelopen jaren nam de Rijksoverheid bepaalde decentralisatiemaatregelen, waardoor gemeenten een aantal taken van de Rijksoverheid overnam. Zo zijn gemeenten sinds 2015 onder andere verantwoordelijk voor jeugdzorg, werk en inkomen en zorg aan langdurig zieken en ouderen.

Door deze decentralisaties kunnen gemeenten zelf kiezen hoe ze financiële middelen inzetten en het sociale domein inrichten. Het landelijk beeld is hierdoor een vrij algemene beschrijving geworden, waarbij er aanzienlijke verschillen kunnen zijn in de uitvoering door individuele gemeenten. Ook tussen gemeenten kunnen substantiële verschillen bestaan. Daarom hebben we drie gemeenten als voorbeeld genomen om te laten zien welke keuzes zij maken.

De laatste jaren zijn gemeenten afgestapt van een specifiek doelgroepenbeleid en richten ze zich op de aanpak van probleemgedrag. Gemeenten reserveren niet standaard geld voor een bepaalde groep mensen, maar kijken waar er problemen zijn en welke aanpak daarvoor effectief kan zijn (Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2012).

Voor vluchtelingen krijgen gemeenten in 2016 en 2017 additionele financiering van de Rijksoverheid. Als een asielzoeker in een gemeente geplaatst is, krijgt een gemeente ongeveer 4400 euro om tegemoet te komen in de kosten voor participatie en integratie (Binnenlands Bestuur, 2016).

COMBINATIE VAN FINANCIËLE EN SOCIALE ZELFREDZAAMHEID

We kijken in deze verkenning naar de financiële en sociale zelfredzaamheid van nieuwkomers. Zelfredzaamheid heeft verschillende vormen die met elkaar samenhangen. De vraag is of nieuwkomers zichzelf financieel en sociaal redden in Nederland. Wanneer mensen de Nederlandse taal niet machtig zijn, is het ingewikkeld om bijvoorbeeld brieven met financiële informatie te lezen en te begrijpen. Het niet-beheersen van de Nederlandse taal maakt het ook moeilijker om contacten te leggen, hulp te zoeken en een hulpvraag te formuleren. En wanneer mensen geen netwerk opbouwen, kunnen zij minder snel aan een baan komen, wat de kans op financiële zelfredzaamheid kan vergroten.

Tijdens het onderzoek ging de aandacht meer uit naar financiële zelfredzaamheid, dan naar sociale zelfredzaamheid. Deels gaven gemeenten aan dat hun beleid meer gericht is op bijvoorbeeld nieuwkomers naar werk toeleiden dan op meedenken over de opbouw van hun sociale leven. Daarnaast bleek ook dat er meer onderzoek en wetgeving bestaat gericht op het financiële domein, in vergelijking met het sociale.

VOORNAMELIJK OVER VLUCHTELINGEN

Tot slot is deze verkenning vooral gericht op vluchtelingen. Tijdens de interviews voor zowel het landelijke als lokale beeld, kwam naar voren dat de betrokkenen meer bezig waren met het beleid rond deze groep nieuwkomers in vergelijking met EU-arbeidsmigranten en vooral gezinsvormers.

Een verklaring hiervoor zou kunnen liggen bij de financiën: gemeenten hebben geen specifiek doelgroepenbeleid meer en krijgen alleen voor vluchtelingen nog additionele financiering. Gemeenten hebben ook weinig bemoeienis met arbeidsmigranten, omdat ze vaak werken, en tijdelijk hier zijn. Ze hebben dus ook weinig van gemeenten nodig. Bovendien hebben ze geen inburgeringsplicht en komen ook niet op die manier in beeld bij gemeenten.

Alleen vluchtelingen hebben bij vestiging recht op maatschappelijke begeleiding. Overige hulp is in Nederland over het algemeen vraaggestuurd. Als nieuwkomers hulp nodig hebben, ligt de bal dus bij henzelf. Zij moeten aan de bel trekken en expliciet verwoorden wat er aan de hand is, en wat zij nodig hebben. Een

extra moeilijkheid daarbij is, dat zij niet altijd bekend zijn met waar hulp 'gevonden' kan worden. Naar welke organisatie of overheidsinstantie moeten zij toe met hun vragen?

OPBOUW VAN HET RAPPORT

We beginnen deze verkenning met algemene informatie over zelfredzaamheid (hoofdstuk 2). Wat verstaan we onder financiële en sociale zelfredzaamheid? Welke wetgeving is er in Nederland? En wat zijn de verantwoordelijkheden van gemeenten op deze onderwerpen?

Vervolgens gaan we verder met het landelijke beeld dat we uit interviews hebben opgehaald (hoofdstuk 3). We maken hierbij onderscheid tussen vluchtelingen, EU-arbeidsmigranten en gezinsvormers. Hierbij hebben we de resultaten uit de interviews met de gemeenten Pijnacker-Nootdorp, Lelystad, en Peel en Maas ook gebruikt.

Hoofdstuk 4 is gericht op lokale initiatieven die de zelfredzaamheid van nieuwkomers kunnen vergroten. We starten met algemene conclusies die gelden voor alle groepen nieuwkomers, en kijken naar oplossingsrichtingen. We benadrukken dat dit niet uitputtend is, maar dat we initiatieven benoemen die naar voren kwamen in de interviews. Tot slot sluiten we af met conclusies en tips voor gemeenten (hoofdstuk 5).

2 Zelfredzaamheid

In dit hoofdstuk geven we achtergrondinformatie over financiële en sociale zelfredzaamheid.

We schetsen een algemeen beeld en gaan niet specifiek in op de situatie van de verschillende groepen nieuwkomers. Zo gaat het over wegwijzen worden in het Nederlandse financiële systeem, en risicofactoren om in de schulden te geraken. Daarbij kijken we ook naar het wettelijke kader en de rol van gemeenten. Bovendien besteden we aandacht aan sociaal isolement en eenzaamheid en de plicht van gemeenten om sociaal isolement te voorkomen.

2.1 Financiële zelfredzaamheid

Wanneer kunnen we mensen als financieel zelfredzaam beschouwen? Het Nibud geeft de volgende definitie: 'Iemand is financieel zelfredzaam wanneer hij weloverwogen keuzes maakt, zodanig dat zijn financiën in balans zijn op zowel korte als op lange termijn.' Volgens het Nibud is dat niet alleen op het moment dat iemand zelf zijn of haar geldzaken kan regelen, maar ook dat iemand weet wanneer hij of zij hulp zou moeten invoeren. Als iemand niet alle financiële vaardigheden bezit, maar wel om hulp vraagt, is dat een vorm van zelfredzaamheid. Omgekeerd kan het voorkomen dat iemand de financiële vaardigheden wel heeft, maar niet of slechts ten dele kan toepassen. Aan financiële zelfredzaamheid zit dus ook een gedragskant.

In de afgelopen jaren heeft de overheid meer aandacht voor de financiële zelfredzaamheid van burgers (Nationale Ombudsman, 2016). Burgers worden geacht hun eigen financiën te regelen en daarvoor verantwoordelijkheid te dragen (Van der Werf et al., 2016).

Uit het WRR-rapport Eigen schuld? (Tiemeijer, 2016) blijkt dat de overheid te hoge verwachtingen heeft van de financiële zelfredzaamheid van burgers. Voor veel mensen is financiële zelfredzaamheid niet eenvoudig: het behoeft een balans van iemands inkomsten en uitgaven, zowel op de korte, als op de lange

termijn. Dit betekent dat een persoon in staat moet zijn weloverwogen financiële beslissingen te nemen en moet weten wanneer hij of zij hulp moet inschakelen als het niet zelfstandig lukt (Van der Werf et al., 2016).

CIJFERS

Niet iedereen in Nederland is in staat financieel zelfredzaam te zijn. Dit blijkt onder andere uit de cijfers over betalingsachterstanden en schulden. Het aantal huishoudens met betalingsachterstanden is de afgelopen jaren toegenomen. In 2014 had 32,1 procent (bijna 2,3 miljoen) van de Nederlandse huishoudens te maken met betalingsachterstand(en). In 2009 was dit 25 procent (Westhof & Tom, 2014). In het rapport Huishoudens in de rode cijfers (Westhof et al., 2015) staat dat de afgelopen jaren eveneens de schuldenproblematiek van Nederlandse huishoudens verergerden. In 2009, 2012 en 2015 hadden respectievelijk 893.000, 1.209.000 en 1.377.000 huishoudens risicovolle of problematische schulden. Dit betekent dat in 2015 bijna één op de vijf huishoudens een risico op problematische schulden heeft, problematische schulden heeft of in een schuldhulpverleningstraject zit (Westhof et al., 2015).

In Nederland is er sprake van armoede wanneer iemand gedurende een langere tijd niet de middelen heeft om te kunnen beschikken over de goederen en voorzieningen die in zijn samenleving als minimaal noodzakelijk gelden. Deze definitie van het Sociaal Cultureel Planbureau betekent concreet dat mensen in armoede leven wanneer zij niet in staat zijn met hun inkomen een minimale levensstandaard te behalen. Er is onvoldoende geld voor bijvoorbeeld voeding, een goede woning of kleding (Hoff & Wildeboer Schut, 2016).

Mensen met een niet-westerse migratieachtergrond, waaronder nieuwkomers, vormen een risicogroep voor armoede. Uit het SCP-rapport Armoede in kaart blijkt dat armoede in 2014 lichtelijk was gedaald ten opzichte van 2008 en 2013. In 2008 had 5,6 procent van de Nederlandse bevolking (870.000 mensen) een huishoudinkomen onder het niet-veel-maar-toereikend-crite-

rium. In 2013 steeg dit percentage naar 8 procent (1,25 miljoen mensen) en in 2014 daalde dat licht naar 7,6 procent (1,2 miljoen mensen) (Hoff & Wildeboer Schut, 2016).

Van alle arme volwassenen in 2014 (824.000 personen) was 40,7 procent (335.000 personen) van niet-Nederlandse afkomst (Hoff & Wildeboer Schut, 2016). Het aantal armen onder Nederlanders met een migratieachtergrond nam tussen 2007 en 2014 fors toe, vooral onder niet-westerse migranten van de tweede generatie (Hoff & Wildeboer Schut, 2016). Hiermee lijkt armoede niet alleen steeds meer kleur te krijgen, maar lijkt het eveneens overgedragen te worden op jongere generaties Nederlanders met een migratieachtergrond (Stavenuiter, 2017).

RISICOFACTOREN

Een gebrek aan financiële zelfredzaamheid heeft te maken met een combinatie van cognitieve capaciteiten en persoonlijkheid, de complexiteit van de wet- en regelgeving en het ervaren van stress (Tiemeijer, 2016). In de verkenning van de WRR wordt duidelijk dat mensen met een vermijdend karakter en weinig zelfcontrole een groter risico lopen op financiële problemen. Ook kan iemands financiële zelfredzaamheid afnemen door stress en een gebrek aan mentale veerkracht om zaken op orde te krijgen of het overzicht te behouden (Tiemeijer, 2016). De ervaring van stress kan ervoor zorgen dat financiële problematiek gepaard gaat met psychische, sociale en/of gezondheidsproblemen (Nationale Ombudsman, 2016). Dit leidt ertoe dat mensen lastiger verstandige besluiten nemen met betrekking tot het organiseren van hun financiën (Van Geuns et al., 2016).

De meest concrete consequenties van een gebrek aan zelfredzaamheid zijn schulden en betalingsachterstanden. Om zicht te krijgen op factoren die de mate van financiële zelfredzaamheid bepalen, maken we voor dit onderzoek gebruik van onderzoeksresultaten naar schulden. Schulden ontstaan veelal door een combinatie van factoren. In het rapport Huishoudens in de rode cijfers (Westhof et al., 2015) worden vier clusters van oorzaken onderscheiden: omgeving, gedrag, gebeurtenissen en persoonskenmerken.

Bij het ontstaan van schulden zijn vaak oorzaken uit verschillende domeinen aanwezig. Denk hierbij bijvoorbeeld aan werk en inkomen (gebrek aan financiële vaardigheden, werkloosheid) en gezondheid (gezondheidsklachten). In het algemeen geldt: hoe lager het inkomen, hoe groter de kans dat een huishouden problematische schulden heeft. Typerend voor mensen met schulden is daarnaast dat ze meestal geen eigen woning hebben. Ondanks de crisis op de woningmarkt van de afgelopen

jaren, zien we dat huishoudens met een huurwoning een grotere kans hebben op problematische schulden (Westhof et al., 2015).

WEGWIJS IN HET NEDERLANDSE FINANCIËLE SYSTEEM

Door de complexe wet- en regelgeving is het financiële systeem in Nederland voor veel mensen ingewikkeld (Nationale Ombudsman, 2016). Dit maakt het voor mensen moeilijk om het overzicht over de eigen situatie te behouden. Bovendien verandert de wetgeving vaak en snel, waardoor zowel over- als ondergebruik van regelingen een structureel probleem vormen (Nationale Ombudsman, 2016).

Een onderliggende oorzaak van schulden en armoede kan zijn dat mensen niet goed kunnen lezen, schrijven en/of rekenen (Stichting Lezen & Schrijven, 2017). Naarmate het taalniveau hoger is, neemt het besteedbaar persoonlijk inkomen en het huishoudinkomen toe, en de kans op armoede af (Christoffels et al., 2016). Het is voor laaggeletterde personen of personen zonder digitale vaardigheden bijvoorbeeld praktisch onmogelijk om zich te navigeren door het financiële stelsel (Tiemeijer, 2016).

De complexiteit van het financiële stelsel beperkt zich niet alleen tot de benodigde digitale vaardigheden en het begrijpen van de regelgeving. Met het dalen van het inkomen, neemt de complexiteit van iemands inkomenssituatie toe (Van Geuns et al., 2016). Men moet vaker gebruik maken van meerdere inkomensbronnen en voorzieningen, zoals een uitkering en toeslagen, om een volwaardig inkomen op minimumniveau te genereren (Van Geuns et al., 2016).

Het feit dat het inkomen uit meerdere onderdelen bestaat, zorgt er ook voor dat er vaker iets mis kan gaan, of kan veranderen (Nationale Ombudsman, 2016). Mensen moeten de veelheid aan informatie die op hen afkomt namelijk wel kunnen begrijpen en verwerken; dat vereist rekenwerk en, waar nodig, het nazoeken van aanvullende informatie over rechten en plichten in bepaalde situaties (Tiemeijer, 2016).

WETGEVING SCHULDHULPVERLENING

In 2012 werd de Wet gemeentelijke schuldhulpverlening (Wgs) ingevoerd om de schuldhulpverlening in gemeenten efficiënter te organiseren. Het is aan gemeenten om hun zorgplicht ten aanzien van schulden in te vullen. Ook kunnen ze bepalen aan welke voorwaarden hun inwoners moeten voldoen, om in aanmerking te komen voor schuldhulp. De Wgs veronderstelt dat de gemeentelijke schuldhulpverlening in ieder geval aan de volgende eisen voldoet (Rijksoverheid, 2016a):

- laagdrempeligheid,
- korte wachttijden,
- en het aanbod van volwaardige schuldhulpverlening.

Door middel van de Wgs kunnen gemeenten schuldhulpverlening op integraal en lokaal niveau aanbieden. Dit betekent dat gemeenten kijken naar de behoeften van schuldenaren, zodat zij maatwerk kunnen bieden. Zulk maatwerk kan bestaan uit formele trajecten, maar kan ook betrekking hebben op preventie, vroegsignalering, nazorg, het inzetten van maatjes en/of thuisadministratie (Stavenuiter & Nederland, 2014). Gemeenten werken hiervoor nauw samen met maatschappelijke organisaties.

TOEGANKELIJKHEID SCHULDHULPVERLENING

De inzet van laagdrempelige voorzieningen is van groot belang, omdat veel mensen met schulden het moeilijk vinden om tijdig hulp te zoeken. Gevoelens van schaamte voor de eigen situatie, onrealistisch optimisme, gebrek aan ervaren controle over hun situatie, ontkenning en/of onderschatting van de financiële problemen en inaccurate informatie spelen daarbij een belangrijke rol (Keizer, 2016).

Mensen die bij de formele schuldhulpverlening aankloppen komen bovendien verschillende obstakels tegen. Zo kunnen gemeenten mensen vragen om eerst hun administratie op orde te brengen en/of documenten te verzamelen, voordat de schuldhulp kan beginnen (Nationale Ombudsman, 2016). Maar door stress zijn zij daar vaak niet toe in staat, zodat ze ook niet in aanmerking komen voor een formeel traject.

Overigens heeft de gemeente ook voor deze mensen een zorgplicht. Het is dan ook niet toevallig dat gemeenten de afgelopen jaren veel investeren in alternatieven voor de formele schuldhulpverlening. Voor mensen met complexe problematiek is het belangrijk niet alleen de schulden aan te pakken, maar ook hun sociale problemen. Mensen die minder zwaar in de schulden zitten, zijn vaak beter geholpen met een budgetmaatje of

enkele gesprekken dan een zwaar en intensief schuldhulptraject (Inspectie SZW, 2016).

Mensen met problematische schulden kunnen bovendien een onjuist beeld hebben van de gemeentelijke schuldhulpverlening. Zo denken veel mensen dat alleen de zware gevallen voor hulp in aanmerkingen komen. Anderen hebben te rooskleurige verwachtingen van de hulp die de gemeente hen kan bieden (Nationale Ombudsman, 2016). Ook bestaat er begripsverwarring tussen cliënt en professional. Waar veel schuldenaren behoefte hebben aan verheldering van het systeem, spreken ambtenaren vaak een taal die niet goed aansluit bij hun cliënten. Dit resulteert in onbegrip en zorgt ervoor dat mensen die deze taal niet goed beheersen, niet serieus worden genomen (Nationale Ombudsman, 2016).

EENMAAL IN DE SCHULDEN

De praktijk leert dat de druk in geval van schulden zo hoog kan oplopen dat schuldenaren zich vroeg of laat afsluiten voor de situatie (Tiemeijer, 2016). Het gevolg is dat zij de post niet meer openmaken en de deur op slot doen. Zo lopen de schulden sneller op (Tiemeijer, 2016). Vaak oefenen meerdere schuldeisers en incasso-organisaties tegelijkertijd druk uit op mensen met schulden. Dit alles vergt veel van schuldenaren, ook op het gebied van stressbestendigheid en alertheid (Tiemeijer, 2016).

Daar komt bij dat instanties bij het incasseren of verrekenen van schulden geen of een te lage beslagvrije voet toepassen. Mensen in schuldsituaties houden daardoor weinig tot geen geld over om de huur, het licht en het water te betalen (Nationale Ombudsman, 2016). Hierdoor komt men vaak dieper in de problemen. Tenslotte kan de overheid de schuldenproblematiek van burgers verergeren door hoge (fraude)boetes of extra kosten in rekening te brengen (Nationale Ombudsman, 2016).

Tevens zorgen aanhoudende financiële problemen er vaak voor dat mensen zich uitsluitend richten op de complicaties van het moment, waardoor zij het lange termijnperspectief op hun financiën verliezen (Van Geuns et al., 2016; Tiemeijer, 2016). In het onderzoek van de Nationale Ombudsman naar het burgerperspectief op de schuldhulpverlening (2016) gaven veel respondenten aan dat zij hun situatie beoordelen als uitzichtloos. Zij zien geen oplossing voor een schuldenvrije toekomst. Daarom stelt de Ombudsman dat mensen met problematische schulden vaak terecht komen in een overlevingsmodus, en niet meer kunnen werken aan een structurele oplossing (Nationale Ombudsman, 2016). Mensen met (ernstige) financiële problemen kampen vaak ook met problematieken op andere vlakken:

sociaal isolement, kinderen die niet mee kunnen doen, psychische problemen, et cetera.

OVERZICHTELIJK MAKEN VAN SCHULDEN EN AFSTEMMING ONDER SCHULDEISERS

Vanuit de overheid zijn verschillende initiatieven om alle schulden van een persoon inzichtelijk te maken. Dit wordt wel de verbreding van de schuldregistratie genoemd. Zo moeten vanaf 2016 alle gerechtsdeurwaarders aangesloten zijn bij het Centraal Digitaal Beslagregister. Het systeem is gericht op vroegsignalering en functioneert ook als bewaking van de beslagvrije voet.

Ook is er een convenant afgesloten tussen de Nederlandse Vereniging voor Volkskrediet (NVV) en Koninklijke Beroepsvereniging van Gerechtsdeurwaarders (KBvG) om digitaal gegevens uit te wisselen, waarbij het doel is: 'betere samenwerking zodat het onnodig oplopen van schulden kan worden voorkomen'.

De overheid wil graag dat andere partijen, zoals UWV en zorgverzekeringen, zich ook aansluiten bij het Beslagregister. Ook zijn er plannen om het gemakkelijker te maken om de beslagvrije voet te berekenen met het idee dat de incassopraktijken van verschillende schuldeisers beter op elkaar worden afgestemd en de beslagvrije voet gerespecteerd wordt. Delen hiervan staan ook beschreven in de Rijksincassovisie die staatssecretaris Klijnsma in april 2016 presenteerde (Rijksoverheid, 2016b).

BEVORDEREN FINANCIËLE ZELFREDZAAMHEID

In praktijk blijkt het voor veel groepen in de samenleving te veel gevraagd om te verwachten dat zij financieel zelfredzaam zijn. Tiemeijer (2016) vindt dat de 'eigen verantwoordelijkheid' ten opzichte van financiën het uitgangspunt moet blijven. Tegelijkertijd ziet hij dat het burgers soms erg moeilijk wordt gemaakt om die verantwoordelijkheid te realiseren. Van Geuns et al. (2016) pleiten er ook voor om te streven naar een realistische balans tussen zelfredzaamheid en de mogelijkheden daartoe. Door complexe levenssituaties, kunnen burgers het overzicht verliezen, beslissingen uitstellen of verkeerde keuzes maken, waardoor ze in de problemen komen (WRR, 2017). Concreet opperen Van Geuns et al. het systeem overzichtelijker te maken voor mensen met financiële problemen en daarmee de zelfredzaamheid van burgers te vergroten.

Het ontwerp van regels en instituties zou gebaseerd moeten zijn op hoe mensen zich feitelijk gedragen in plaats van hoe zij zich zouden moeten gedragen, aldus Tiemeijer (2016). Daarvoor zou er meer aandacht moeten zijn voor het voorkomen van financiële problematiek bij burgers (Tiemeijer, 2016; Van Geuns et

al., 2016). Dit vraagt om sneller contact tussen schuldenaar en schuldhulpverlener, intensivering van vroegsignalering en/of het verlagen van de drempel voor schuldhulpverlening (Tiemeijer, 2016).

Zo zouden de eisen waaraan iemand moet voldoen om in aanmerking te komen voor schuldhulpverlening, moeten worden versoepeld. En ook zouden er initiatieven ontwikkeld kunnen worden die schulden bespreekbaar maken, aldus Keizer (2016). Keizer pleit bovendien voor het overzichtelijker en toegankelijker maken van informatie over schuldhulpverlening.

ARBEIDSMARKTPOSITIE

Iemands arbeidsmarktpositie is belangrijk voor zijn of haar financiële zelfredzaamheid: met werk is de kans op schulden kleiner. Hoe zit het met de arbeidsmarktpositie van nieuwkomers? Uit Jaarrapport Integratie 2016 van het Centraal Bureau voor de Statistiek blijkt dat personen met een niet-westerse achtergrond minder vaak werk hebben dan personen met een Nederlandse of nieuwe EU-achtergrond. Begin 2016 had 67 procent van de personen met Nederlandse, 55 procent van de personen met Turkse en 52 procent van de personen met Marokkaanse achtergrond werk. Vluchtelingen zijn na aankomst in Nederland relatief vaak afhankelijk van een bijstandsuitkering. Ongeveer 41 procent van de vluchtelingen heeft een bijstandsuitkering. Anders dan vluchtelingen die nog maar kort in Nederland verblijven, doen recente immigranten uit de nieuwe EU (korter dan drie jaar in Nederland) nauwelijks een beroep op de bijstand (1,1 procent). (CBS, 2016)

PARTICIPATIEWET

De Participatiewet biedt kansen voor het bevorderen van de financiële zelfredzaamheid van nieuwkomers in de gemeente. Door de Participatiewet zijn gemeenten er verantwoordelijk voor dat iedereen die kan werken, aan de slag gaat en waar nodig ondersteund wordt (Rijksoverheid, z.j.). Er wordt van gemeenten verwacht dat zij verantwoordelijkheid dragen voor de ondersteuning van vluchtelingen (en andere nieuwkomers) bij het verwerven van een plaats op de arbeidsmarkt (Razenberg & De Gruijter, 2016). Hoe zij de verwachting om vluchtelingen te bemiddelen naar werk vormgeven, mogen gemeenten zelf bepalen.

TAALVAARDIGHEID

Taal is een belangrijk element voor zelfredzaamheid, zowel financieel als sociaal. We weten dat 70 procent van de mensen die starten met een taal cursus binnen zes maanden hun taalvaardigheid verbetert en dat 50 tot 65 procent een betere plek in de samenleving vindt (Stichting Lezen & Schrijven, 2017). Juist een goede beheersing van het Nederlands geeft een betere positie op de Nederlandse arbeidsmarkt en maakt mensen financieel zelfredzamer.

2.2 Sociale zelfredzaamheid

In tegenstelling tot financiële zelfredzaamheid is sociale zelfredzaamheid een stuk moeilijker te definiëren. Sociale zelfredzaamheid – of een gebrek daaraan – wordt soms in verband gebracht met eenzaamheid en sociaal isolement. Iemand is immers niet sociaal zelfredzaam wanneer hij of zij zich eenzaam voelt en/of geen sociale contacten heeft.

Eenzaamheid is een ervaren gemis van betekenisvolle relaties, of het zich niet-verbonden voelen met anderen (Hagen, 2010; Hazebroek, 2017). Eenzaamheid is een gevoel en het betreft daarom ook altijd een subjectieve ervaring (Hazebroek, 2017; Schoenmakers, 2014). Eenzaamheid kan worden veroorzaakt door verschillende omstandigheden. Hazebroek (2017) noemt het overlijden van een dierbare, ziekte, echtscheiding, verlies van werk en inkomen, verminderende betrokkenheid van traditionele gemeenschappen, geringe gevoelens van eigenwaarde, angst voor afwijzing en verlegenheid. Ook kan eenzaamheid ontstaan door onrealistisch hoge verwachtingen van bestaande sociale relaties (Hazebroek, 2017; Nederland & Razenberg, 2016).

Sociaal isolement verwijst naar het objectieve gegeven dat ondersteunende relaties in iemands persoonlijke leven ontbreken (Schoenmakers, 2014). Hierbij gaat het om relaties met familie, vrienden of andere bekenden op wie men in geval van nood kan terugvallen (Schoenmakers, 2014). Een verschil tussen sociaal isolement en eenzaamheid is dat het bij eenzaamheid vooral draait om de diepgang van relaties, terwijl sociaal isolement alleen kijkt of de relatie ondersteunend is (Schoenmakers, 2014).

Kwetsbare groepen zijn vaak afhankelijk van verschillende overheidsvoorzieningen, maar de mate waarin zij van deze voorzieningen gebruikmaken, hangt af van hun sociale netwerk (Pommer & Boelhouwer, 2015). Sociale contacten zijn dus niet alleen belangrijk voor het voorkomen en/of verminderen van gevoelens van eenzaamheid, maar kunnen ook dienen als een

hulpnetwerk bij problemen of bijvoorbeeld bij de toeleiding naar werk (Pommer & Boelhouwer, 2015).

Het opbouwen van een ondersteunend netwerk is niet eenvoudig. Volgens vluchtelingen die deelnamen aan een onderzoek van EenVandaag speelt de negatieve beeldvorming over nieuwkomers een belemmering in het opbouwen van vriendschappen (Van Vliet et al., 2017). Uit een onderzoek naar de arbeidsmarktpositie, leefsituatie en toekomstperspectief van arbeidsmigranten in West-Brabant blijkt ook dat zij op de werkvloer nauwelijks in contact komen met Nederlanders (Burgers, et al. 2010).

INNOVATIEF ARMOEDE- OF MINIMABELEID VAN GEMEENTEN

Sociale zelfredzaamheid kan worden bevorderd door het tegengaan van sociale uitsluiting. Gemeenten zijn hiervoor verantwoordelijk via hun armoede- of minimabeleid. Het armoedebelief van gemeenten is decennia lang eenzijdig gericht geweest op inkomensondersteuning van mensen met een minimuminkomen. De laatste jaren is er meer aandacht voor armoede als een samengesteld en complex probleem.

Mensen die in een neerwaartse spiraal van armoede terechtkomen krijgen te maken met een combinatie van grote en kleine problemen op verschillende levensterreinen. Armoede is niet alleen een financieel probleem, maar gaat vaak gepaard met andere risicofactoren, zoals een slechte gezondheid, vermoeidheid, depressie, het verlies van regie, een uitzichtloze schuldsituatie, sociaal isolement en het ontbreken van perspectief. Veel gemeenten richten zich daarom op een breder integraal beleid, waarin alle betrokken partijen samenwerken (Nederland, et al., 2012). De komende jaren zijn hierin nog grote slagen te maken.

Om meer coherentie in de armoedebestrijding te realiseren is bijvoorbeeld een intensievere samenwerking met partners in de gemeenten nodig. Dit betreft als eerste de interne samenwerking tussen beleid en uitvoering op het vlak van de minimavoorzieningen. Ook gaat het om samenwerking tussen verschillende beleidsvelden gericht op meer individuele maatarrangementen en meer integrale collectieve voorzieningen.

WET MAATSCHAPPELIJKE ONDERSTEUNING (WMO)

Ook de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) biedt kansen voor het bevorderen van sociale zelfredzaamheid. Naar aanleiding van deze wet dragen gemeenten sinds 1 januari 2007 de verplichting om ondersteuning te bieden aan mensen die moeite hebben met het deelnemen aan de samenleving. Per 2015 is deze wet gewijzigd en zijn gemeenten volgens de Nieuwe Wmo integraal verantwoordelijk voor het toezicht op, en de kwaliteit van maatschappelijke ondersteuning (Beltman, et al., 2015).

De Wmo beoogt de zelfredzaamheid van kwetsbare burgers en hun deelname aan de samenleving te bevorderen. Daarbij wil de wet de leefbaarheid en de sociale samenhang versterken (Van Wonderen, 2011). Door een beroep te doen op eigen kracht en netwerk, wordt de regie zoveel mogelijk bij de burgers zelf gelaten. Waar men dan nog ondersteuning nodig heeft om zo goed mogelijk te kunnen participeren in de maatschappij, wordt deze geboden via de Wmo (Rozema et al, 2016).

De gemeente kan ondersteuning bieden door middel van algemene voorzieningen en/of maatwerkvoorzieningen. Algemene voorzieningen zijn onder andere sociaal vervoer, maaltijdvoorzieningen, of sociaal-culturele voorzieningen (Wmo-raad Oisterwijk, 2017). De term 'maatwerkvoorziening' is in 2015 met de wetswijziging geïntroduceerd en heeft betrekking op de specifieke behoeften van een individuele cliënt. Met een maatwerkvoorziening is er meer ruimte om een samenhangend ondersteuningsaanbod te bieden (Beltman, et al., 2015).

De Wmo-raad Oisterwijk benadrukt dat deze maatwerkvoorzieningen vooral van belang zijn bij de integratie en inburgering van nieuwkomers. De raad onderschrijft dat deze groepen soms extra begeleiding nodig hebben, naast hun eigen kracht. Meer maatwerk en een grotere regierol voor gemeenten zijn daarom van belang om ervoor te zorgen dat nieuwkomers vanaf het eerste moment een eerlijke kans krijgen om te participeren in de samenleving (Wmo-raad Oisterwijk, 2017). De Wmo-raad pleit ervoor nieuwkomers geïntegreerde maatwerktrajecten aan te bieden, in samenspraak met onderwijsinstellingen, taalinstutten, werkgevers, aanbieders van duale trajecten, vluchtelingenorganisaties en nieuwkomers zelf (Wmo-raad Oisterwijk 2017).

BEVORDEREN SOCIALE ZELFREDZAAMHEID

Gemeenten hebben via het armoede- of minimeleid een verantwoordelijkheid voor het tegengaan van sociale uitsluiting. Er bestaan echter grote verschillen tussen gemeenten in activiteiten en programma's voor nieuwkomers ter bevordering van hun zelfredzaamheid. Zo zijn er bijvoorbeeld allerlei vormen

van ontmoeting met Nederlandse buurtgenoten in verschillende gemeenten, en allerlei trajecten om de Nederlandse taal te leren.

Zoals al gezegd, is taal een belangrijk element voor zelfredzaamheid, ook voor sociale zelfredzaamheid. Met een betere beheersing van het Nederlands leggen mensen ook makkelijker contacten met burens, collega's en teamgenoten op de sportclub. Laaggeletterden blijken ook minder vrijwilligerswerk te doen, hebben minder sociaal vertrouwen, ervaren minder politieke effectiviteit en een slechtere gezondheid (Christoffels et al., 2016).

Dat gemeenten het belang van het leren van de Nederlandse taal onderschrijven, blijkt uit het gegeven dat 69 procent van de gemeenten aanvullende taalcursussen aan vluchtelingen aanbieden (Razenberg, Kahmann & De Gruijter, 2017). In hoeverre deze cursussen ook toegankelijk zijn voor andere nieuwkomers is niet bekend.

In hoofdstuk 4 geven we voorbeelden van good practices om de financiële en sociale zelfredzaamheid van nieuwkomers te vergroten.

3 Landelijke en lokale organisaties en inwoners aan het woord

Maar hoe gaat het nu precies met de zelfredzaamheid van nieuwkomers in Nederland? We beschrijven in dit hoofdstuk het beeld dat uit de verschillende interviews met maatschappelijke organisaties en enkele migranten en vluchtelingen naar voren komt. Daarbij kijken we naar de drie doelgroepen van deze verkenning: vluchtelingen, EU-arbeidsmigranten en gezinsvormers. Vooraf schetsen we hun algemene financiële situatie, hun arbeidsmarktpositie en mogelijke oorzaken voor financiële problemen. Vervolgens gaan we in op hun sociale zelfredzaamheid en mogelijke belemmeringen. We sluiten af met een algemene conclusie over zowel de financiële, als sociale zelfredzaamheid. We vullen het landelijke beeld aan met informatie uit de interviews met maatschappelijke organisaties en netwerkbijeenkomsten in de drie gemeenten, Lelystad, Pijnacker-Nootdorp en Peel en Maas.

3.1 Financiële en sociale zelfredzaamheid van vluchtelingen

FINANCIËLE (THUIS)SITUATIE EN WERK

LANDELIJK BEELD

Vluchtelingen die hun asielprocedure afwachten, wonen in Nederland in asielzoekerscentra (azc's). Daar krijgen ze geld om te eten en van te leven. Wanneer zij een verblijfsvergunning krijgen en zich vestigen in een gemeente wordt hun financiële situatie complexer. Er zijn maar weinig vluchtelingen die meteen bij vestiging in een gemeente aan het werk kunnen. Daarom ontvangen ze een bijstandsuitkering, huur- en zorgtoeslag. Hun uitgaven nemen ook toe. Ze moeten huur betalen, andere vaste lasten, een zorgpremie en bijvoorbeeld een bijdrage voor de school van de kinderen. Vluchtelingen ontvangen in de meeste gemeenten bovendien een inrichtingskrediet om hun woning in te richten. Dit is in principe een lening, maar wordt door sommige gemeenten omgezet in een gift. Zoals we al beschreven in hoofdstuk 2, blijven vluchtelingen achter op de arbeidsmarkt. Als ze werk hebben, is dit vaak parttime en gaat het om tijdelijke contracten (VluchtelingenWerk,

IntegratieBarometer 2014). Gemeenten hebben de afgelopen jaren diverse projecten en beleid ontwikkeld om vluchtelingen naar arbeid toe te leiden (Razenberg, Kahmann, & De Gruijter, 2017).

De belangrijkste belemmering voor het toetreden tot de arbeidsmarkt is het beheersen van de Nederlandse taal. Bij het verkrijgen van een verblijfsvergunning begint de inburgeringstermijn voor vluchtelingen. Zij hebben over het algemeen drie jaar om inburgerings- of staatsexamens te halen. In praktijk betekent dit dat zij vaak drie dagdelen per week naar school gaan. Naast de lessen van de inburgering is het belangrijk om taal ook in de praktijk te oefenen en vakinhoudelijke taal te leren.

GEMEENTE LELYSTAD

De bevindingen over de financiële en sociale zelfredzaamheid van nieuwkomers in de gemeente Lelystad zijn gebaseerd op zeven telefonische interviews met vertegenwoordigers van lokale en regionale organisaties (klantmanager mutaties / statushouders, Franchisepartner KFC Restaurant Lelystad, projectmedewerker participatie, Welzijn Lelystad, ROC Flevoland, coach zelfstandig ondernemen statushouders, eigenaar Flevotaal en manager Werkbedrijf) en een bijeenkomst op 28 september 2017 in deze gemeente. Centrale vragen tijdens de bijeenkomst waren: Wat zijn de behoeften van nieuwkomers en werkgevers op weg naar de arbeidsmarkt? Hoe kunnen we (beter) kijken naar de talenten en competenties van nieuwkomers?

In Lelystad stromen vluchtelingen nog weinig door naar het Werkbedrijf. Dit komt vooral omdat ze nog met andere zaken bezig zijn, zoals Nederlands leren en de verwerking van trauma's. De vluchtelingen krijgen een bijstandsuitkering. Ook hebben mensen vaak leningen. Voor de inburgering en voor huisraad moeten ze soms te veel ontvangen geld terugbetalen en hetzelfde geldt voor te veel ontvangen toeslagen van de Belastingdienst. Ook zijn vluchtelingen soms niet voorbereid op bepaalde facturen, zoals de eindnota van gas, water en licht. Zij

moeten van een minimuminkomen rondkomen en zijn bovendien niet gewend hierover te praten.

Zodra nieuwkomers in Lelystad een voldoende taalniveau hebben, krijgen zij een re-integratietraject aangeboden richting betaald werk. Ook worden mensen die zelfstandig ondernemer willen worden begeleid. De wet- en regelgeving voor zelfstandig ondernemen in Nederland veroorzaakt echter vaak een shock bij vluchtelingen, omdat dat in het land van herkomst eenvoudiger was.

Als mensen ondersteuning nodig hebben, verwijzen klantmanagers van de gemeente vooral door, bijvoorbeeld naar Welzijn Lelystad. Er is dan altijd een snelle terugkoppeling. Bij ondersteuning van huurschulden neemt een klantmanager direct contact op met de woningcorporatie voor een regeling. Ook bij schulden met betrekking tot gemeentelijke belastingen, neemt de klantmanager contact op binnen de gemeente.

Elke vluchteling krijgt in Lelystad maatschappelijke begeleiding totdat iemand voldoende zelfredzaam is. Hij of zij krijgt andere basisinformatie over rechten en plichten en wordt soms doorverwezen naar het financieel spreekuur van het MDF (Maatschappelijke Dienstverlening Flevoland), bijvoorbeeld bij brieven die de nieuwkomer niet begrijpt. Na de begeleiding wordt het traject verder voortgezet met coaching.

Er wordt in Lelystad van alles gedaan om de financiële situatie van nieuwkomers te verbeteren. Zo is er een sportfonds, een cultuurfonds en ook van de stichting Leergeld en de bijzondere bijstand, maken veel vluchtelingen gebruik. Docenten van taallessen geven aan dat bij hen ook financiële vragen terecht komen. Zij zijn vaak het eerste aanspreekpunt, luisteren en verwijzen door, bijvoorbeeld naar het financiële loket of Team vluchtelingenwerk van Welzijn Lelystad.

GEMEENTE PIJNACKER-NOOTDORP

De bevindingen over de financiële en sociale zelfredzaamheid van nieuwkomers in de gemeente Pijnacker-Nootdorp zijn gebaseerd op vijf telefonische interviews met vertegenwoordigers van lokale en regionale zorg- en welzijnsorganisaties

(uitzendbureau Van Koppen & Van Eijk, Adviesraad Werk en Inkomen (cliëntenparticipatie), Woonconsulent sociaal beheer en incasso, Coördinator Vluchtelingenbegeleiding, Participe, Hoofd Vakteam Volwassenen, de Bibliotheek Oostland en een bijeenkomst op 11 september 2017 in deze gemeente. Centrale vragen tijdens de bijeenkomst waren:

FINANCIËLE ZELFREDZAAMHEID:

- Hoe kunnen we de nieuwkomers goed voorlichten over het Nederlandse financiële stelsel en budgettering? (en wie gaat de cursus 'Omgaan met geld' uitvoeren?)
- Hoe kunnen we ervoor zorgen dat de nieuwkomers een passende baan vinden? (vanuit de Bijstand wordt alles als passend gezien)

SOCIALE ZELFREDZAAMHEID:

- Hoe kunnen we ervoor zorgen dat nieuwkomers aansluiting vinden bij mensen in de buurt en sport?

ALGEMEEN:

- Hoe kunnen we (beter) kijken naar de individuele achtergrond van nieuwkomers (bijvoorbeeld met betrekking tot opleidingsniveau), zonder hen als één groep te beschouwen?

Vrijwel alle statushouders die korter dan een jaar in de gemeente Pijnacker-Nootdorp wonen, leven van een bijstandsuitkering. Zij volgen verplichte inburgeringscursussen en taallessen en doen daarnaast vaak vrijwilligerswerk. Het werk dat zij via de gemeente doen in een aantal lokale projecten – Books, Biesieklette, opknappen van 't Hofland – wordt vaak niet betaald. Het wordt gezien als re-integratie en tegenprestatie voor de uitkering.

Statushouders die zich net hebben gevestigd, krijgen begeleiding voor financiële zaken, bijvoorbeeld van Vluchtelingenbegeleiding Participe. Een aantal mensen gaat naar de Voedselbank omdat ze een te laag inkomen hebben om van rond te komen. Ook krijgen vluchtelingen met kinderen bijvoorbeeld een schoolspullenpas die zij in een aantal winkels kunnen besteden, een pas om kleding te kopen en via het jeugdsport- en cultuurfonds kunnen kinderen sporten of aan culturele activiteiten deelnemen. De mensen geven aan de organisaties aan dat zij tevreden zijn met de begeleiding. Wat opvalt is dat veel statushouders het geld dat ze bijvoorbeeld van de gemeente ontvangen, direct uitgeven. Ook zijn zij vaak niet bekend met het Nederlandse financiële stelsel.

Participe is een regionale welzijnsorganisatie die voor de gemeente vluchtelingenbegeleiding organiseert. Participe helpt nieuwkomers persoonlijk inzicht te geven in, en controle te krijgen over hun financiële situatie. Medewerkers bespreken met nieuwkomers alle financiële onderwerpen waarmee zij te maken krijgen: kosten die zij moeten maken, huur, belasting, toeslagen etc. Ze maken schema's met hen en gaan zo nodig samen met de vluchteling de bankrekening na om te kijken welke in- en uitgaven er zijn gedaan. Als er problemen dreigen te ontstaan of iemand continu te weinig geld heeft, kijken de begeleiders hoe

ze dit kunnen aanpakken en voorkomen. Ze maken vaak gebruik van periodieke betalingen zodat de schulden niet snel kunnen oplopen en verwijzen in enkele gevallen door naar werkers die gespecialiseerd zijn in ondersteuning, zoals het gemeentelijk kernteam. Daarnaast richtte de gemeente een samenwerkingsverband op van verschillende partijen die werken met de doelgroep van Participe en/of zich bezighouden met preventie van financiële problemen in de gemeente, zoals Humanitas Thuisadministratie en de Formulierenbrigade.

Het Taalhuis van de bibliotheek ondersteunt nieuwkomers bij het leren van de Nederlandse taal. Hierdoor kunnen ze hun Nederlands verbeteren en kunnen ze beter leren spreken, lezen en schrijven. Zo kunnen ze ook beter brieven lezen en vragen stellen als zij een rekening binnen krijgen die ze niet kunnen plaatsen. Op deze manier hoopt het Taalhuis te voorkomen dat nieuwkomers in financiële problemen komen. Vanuit de bibliotheek biedt het Taalhuis ook computercursussen aan. Klik&Tik is een cursus waarmee mensen de basisvaardigheden leren van het gebruiken van een computer. Digisterker is een cursus die aandacht besteedt aan het leren omgaan met de digitale overheid, zoals online een afspraak maken bij de gemeente of een Digi-D aanvragen.

Het beeld in Pijnacker-Nootdorp is dat nieuwkomers vooral in de problemen komen als de huurtoeslag te laat wordt gestort. Dit kan wel drie maanden zijn nadat iemand een huurovereenkomst is aangegaan. De Stichting Rndom Wonen hanteert daarom in de eerste maanden alleen 'basishuur', waarna dit later met de huurtoeslag wordt verrekend. Het beeld is ook dat het regelmatig voorkomt dat de huurtoeslag gelijk aan andere zaken wordt besteed als deze binnenkomt. Ook het inrichtingsgeld vanuit de gemeente kan voor problemen zorgen. Inrichtingskosten worden daarom in termijnen overgemaakt, zodat vluchtelingen niet ineens een heel groot bedrag ontvangen.

VLUCHTELING:

'All refugees are treated in the same way.'

Een vluchteling vertelt dat Syriërs praktische mensen zijn en dat hij graag aan de slag wil. Maar er wordt weinig rekening gehouden met zijn achtergrond. Hij zou graag willen dat er meer onderscheid wordt gemaakt op basis van wat iemand kan en wil.

VLUCHTELING:

'Ik wil werken. Om te werken moet ik de taal leren, ik heb diploma's van mijn land en ik kan gaan werken maar zonder de taal is het moeilijk.'

VLUCHTELING:

'Het taalonderwijs wordt alleen overdag aangeboden, waardoor ik overdag moeilijk aan werken toekom.'

OORZAKEN VAN FINANCIËLE MOEILIKHEDEN

Uit de landelijke interviews komt een aantal redenen naar voren waardoor vluchtelingen in de financiële problemen komen of zelfs schulden opbouwen.

Bij vestiging in de gemeente, kan de aanvraag van documenten en toeslagen vertraagd worden waardoor schulden kunnen ontstaan. Een voorbeeld is dat er verwarring kan ontstaan bij namen van Eritreeërs, die verschillend geschreven staan op de verblijfsvergunning en de bankpas, waardoor de Belastingdienst toeslagen niet toekent en er eerst een nieuwe bankpas met overeenstemmende naam moet worden aangevraagd.

Ook kunnen mensen in de schulden komen, omdat vluchtelingen hun uitkering niet altijd direct ontvangen. Huur- en zorgtoeslag worden gemiddeld na vijf weken uitgekeerd. In de praktijk wordt daarom soms het inrichtingskrediet van de gemeente ingezet om de eerste vaste lasten te betalen. Bovendien werd in de interviews genoemd dat kindgebonden toeslagen soms te laat gestort worden. Tot slot kan het dat het maximum bedrag van de huurtoeslag niet toereikend is. Bijvoorbeeld omdat de goedkopere sociale huurwoningen niet meer beschikbaar zijn, waardoor het verschil tussen de verkregen huurtoeslag en huurprijs relatief groot is.

Daarnaast vertelden de geïnterviewden dat vluchtelingen hun leven in Nederland over het algemeen met schulden beginnen. Ze hebben een lening bij DUO om de kosten voor Nederlandse lessen voor hun inburgeringsexamen te bekostigen. En als het inrichtingskrediet van de gemeente een lening is in plaats van een gift, moeten ze dit bedrag maandelijks terugbetalen van hun bijstandsuitkering. Ook hebben ze soms nog schulden van de reis naar Nederland.

Als mensen een verblijfsvergunning hebben gekregen, hebben zij drie maanden de tijd om gezinshereniging voor hun familieleden aan te vragen. Deze gezinshereniging brengt ook vaak de nodige procedure- en reiskosten met zich mee.

Uit de interviews komt verder naar voren dat het moeilijk is voor vluchtelingen om hun inkomsten en uitgaven overzichtelijk te krijgen. Het feit dat je een zorgverzekering betaalt, maar nog wel een eigen risico voor zorgkosten moet betalen (385 euro in 2017) kan bijvoorbeeld verwarrend zijn. Mensen weten zelf vaak niet hoeveel geld ze per maand te besteden hebben.

Daarbij speelt taal een prominente rol. Hoewel vluchtelingen al in het azc beginnen met taallessen, is hun niveau van de Nederlandse taal in het begin vaak niet toereikend om bijvoorbeeld belastingaangifte te doen. De meeste formulieren zijn alleen in het Nederlands verkrijgbaar. Een aantal vluchtelingen die naar Nederland komen, is analfabeet, waardoor het überhaupt lastig is om schriftelijk informatie te lezen en financiële zaken te regelen.

Het Nederlandse financiële systeem is grotendeels digitaal georganiseerd. Informatie van het Waterschap, de Belastingdienst en gemeentelijke belastingen ontvangen we via mijnoverheid.nl. Voor nieuwkomers is dat vaak wennen, zeker als zij geen of weinig ervaring hebben met computers in het land van herkomst.

Tot slot kwam uit de interviews dat vluchtelingen vaak andere bestedingspatronen hebben. Ze maken vaak geld over naar hun familie in het land van herkomst. Ook hebben ze soms andere prioriteiten, waardoor ze bijvoorbeeld investeren in een televisie en slapen op een matras op de grond.

PROFESSIONAL UIT PEEL EN MAAS:

'Mensen moeten leren verstandig met hun geld om te gaan. Ze moeten accepteren wat ze hebben. Je krijgt geld om te leven, eten en drinken te kopen, genoeg om rond te komen. [...] Maar soms kom je tekort als je iemand wilt zien of een kennis of familieleden, want ze wonen ver weg van elkaar en openbaar vervoer is echt te duur hier.'

PROFESSIONAL UIT PIJNACKER-NOOTDORP:

'Het beeld is dat de nieuwkomers vooral in de problemen komen als de huurtoeslag te laat wordt gestort.'

'Er zijn nieuwkomers die op een gegeven moment in de maand geen geld meer hebben voor activiteiten, zoals voor bijvoorbeeld de bus om naar de inburgeringscursus te komen.'

'Maar het ligt ook aan de plaats waar je woont, in een grote stad kan je goedkoop boodschappen doen maar in een klein dorp meestal niet.'

'Het zijn niet alleen nieuwkomers, ook professionals en vrijwilligers vinden het belastingsysteem ingewikkeld. Dan is het lastig om te helpen.'

SOCIALE ZELFREDZAAMHEID VAN VLUCHTELINGEN

LANDELIJK BEELD

Hoe sociaal zelfredzaam zijn nieuwkomers? Vluchtelingen hebben veelal professionele hulpcontacten. Het is voor hen lastiger om contact te leggen met Nederlanders en vrienden te maken. Ze geven wel aan dat ze hier behoefte aan hebben. Ook vertellen zij dat ze veel hebben aan (vrijwilligers)werk, om de taal te leren en contact te leggen.

Bij vestiging in gemeenten zijn echter zoveel zaken te regelen – huisvesting, inburgering, huisarts, financiën, school voor de kinderen – dat er voor maatschappelijk begeleiders vaak geen tijd over is voor het opbouwen en uitbouwen van een sociaal netwerk.

Gemeenten hebben de verantwoordelijkheid om vluchtelingen te helpen met inburgering, integratie en participatie. In de praktijk besteden gemeenten deze begeleiding veelal uit, bijvoorbeeld aan VluchtelingenWerk. De periode van maatschappelijke begeleiding wisselt per gemeente. Gemiddeld bieden gemeenten begeleiding tussen een half jaar tot twee jaar. Wanneer dit stopt, kunnen vluchtelingen gebruik maken van reguliere hulp. In Nederland is de reguliere hulp meestal vraaggestuurd: mensen

moet zelf aangeven waarvoor ze hulp nodig hebben en het juiste loket vinden. In hoeverre mensen voldoende zelfredzaam zijn om de juiste hulp te vinden, wisselt sterk.

GEMEENTE LELYSTAD

De sociale situatie van vluchtelingen in Lelystad is zeer divers. Het beeld is dat zij veel contact zoeken en onderhouden met landgenoten, maar soms ook juist niet. Sommige mensen zijn heel actief in het sociale leven. Zij volgen schaakles, doen volleybal in clubverband of gaan bijvoorbeeld voetballen met klasgenoten. Er zijn ook nieuwkomers die helemaal niets doen, behalve taallessen volgen.

Voor uitbreiding van hun sociale netwerk kunnen vrijwilligers mensen meenemen en hen zo over drempels helpen. Hoewel er veel inwoners van Lelystad als vrijwilliger werken voor vluchtelingen, hebben andere inwoners negatieve beelden over vluchtelingen, aldus de respondenten.

Het is belangrijk om ruimte te bieden waar nieuwkomers samen kunnen komen en Nederlandse inwoners kunnen ontmoeten. Dit gebeurt vaak niet in de reguliere buurthuizen, omdat bijvoorbeeld hoogopgeleiden zich hier niet thuis voelen.

In Lelystad is een pilot (proefproject) van het 'Participatie-verklaringstraject' voor vluchtelingen. Het eerste traject bestaat uit veertien bijeenkomsten, waarin nieuwkomers kennismaken met allerlei organisaties, die hen kunnen helpen en die er zijn voor cultuur en ontspanning (muziek, sport). Daarna zijn er reflectiebijeenkomsten, waarin persoonlijke doelen en competenties worden besproken.

KFC in Lelystad heeft een aantal jonge vluchtelingen in dienst en zij betrekken hen ook bij sociale evenementen binnen KFC. Bij zulke bijeenkomsten zijn nieuwkomers die openstaan om de gemeente te verkennen en te integreren altijd van de partij. De nieuwkomers die vooral in hun eigen cirkel blijven, zie je dan niet, aldus een geïnterviewde. Jongeren tot twintig jaar zijn het meest actief bij zulke sociale activiteiten.

Er zijn in Lelystad veel organisaties die sociale en educatieve activiteiten voor vluchtelingen organiseren. Het Huis voor Taal biedt bijvoorbeeld groepslessen, heeft een inloop in de bibliotheek en zorgt voor taalmaatjes en de Voorleesexpress. En het ROC Flevoland die taalcursussen verzorgt, organiseert ook sociale activiteiten, samen met andere organisaties.

GEMEENTE PIJNACKER-NOOTDORP

Ook in Pijnacker-Nootdorp bestaat de indruk dat een deel van de vluchtelingen goed is 'geïntegreerd' en dat een ander deel meer 'naar binnen' is gericht. Ook hier lijken bevolkingsgroepen sterk naar elkaar toe te trekken, waardoor er grote netwerken zijn en er bijvoorbeeld sprake is van een Syrische gemeenschap en een Eritrese gemeenschap. De Syriërs lijken zich makkelijker te mengen met de Nederlanders dan de Eritreeërs, doordat zij vaker de Nederlandse of Engelse taal spreken en zij in hun land van herkomst scholing genoten hebben. Al is het opleidingsniveau van de meeste laag.

Er is in Pijnacker-Nootdorp een goed vangnet waarbij veel bewoners en organisaties betrokken zijn, zoals Participe Vluchtelingenbegeleiding en bewonersinitiatieven. Zo is er hulp bij het klussen in de woningen, bij de woninginrichting etera.

Veel vluchtelingen doen ook vrijwilligerswerk of lopen stage om kennis te maken met de Nederlandse samenleving. Tegelijkertijd bestaat het beeld dat zij weinig dagbesteding hebben en soms hun dag- en nachtritme omdraaien. In sommige buurten klagen andere bewoners over overlast, bijvoorbeeld door kinderen die nog 's avonds laat spelen, of door veel en laat bezoek tijdens de Ramadan. Buurtbemiddeling probeert hierover afspraken te maken met de bewoners.

Taal kan ook een belemmering zijn in sociale contacten. Vanuit het Taalhuis zijn er taalactiviteiten gericht op taalondersteuning. Tijdens deze activiteiten kunnen de nieuwkomers andere mensen ontmoeten. Ondersteuning vindt plaats in groepen waardoor mensen hun sociale netwerk kunnen vergroten. Ook organiseert het Taalhuis een Taalcafé (waar iedereen welkom is) en andere sociale activiteiten zoals thema-avonden, taalspelle-tjes, en taalmaatjesprojecten.

Het Taalhuis werkt met de Piëzo-methodiek. Binnen de Piëzo-methodiek gaat het om mensen maatschappelijk te activeren en daarbij aansluiten bij hun behoeftes. Dit gebeurt bijvoorbeeld door mensen te helpen aan vrijwilligerswerk binnen en buiten de organisatie, en aan een baan of een opleiding, al naar gelang de behoefte van de persoon. Op deze manier kunnen nieuwkomers ook hun sociale contacten uitbreiden.

Participe spreekt vluchtelingen gedurende één jaar wekelijks en helpt hen bij alles wat op hun pad komt in het eerste jaar van hun verblijf in Nederland. Zo motiveert Participe mensen deel te nemen aan sport en cultuur door hiervoor subsidies aan te vragen, bemiddelt de organisatie bij zwembles voor de kinderen, maakt hen lid van de bibliotheek en regelt fietsen en fietscursus-

sen. Participe organiseert bovendien gezamenlijke uitstapjes, meldt mensen aan voor computercursussen om computervaardigheden aan te leren, zodat zij hun eigen administratie kunnen bijhouden en is betrokken bij een nieuw netwerk voor vrouwemancipatie. Participe koppelt buddy's (maatjes, vrijwilligers) aan mensen die behoefte hebben aan specifieke begeleiding of meer contact en nodigt nieuwkomers uit voor bijeenkomsten van het Jeugd- en Jongerenwerk en Kerken, om te gaan werken als tolk of te helpen bij diverse projecten, zoals koken voor de lunch voor gemeenteconsulenten.

Het participatieverklaringstraject bestaat uit een workshop over normen en waarden en algemene kennis over Nederland. Dit wordt uitgebreid met activiteiten gericht op het bevorderen van de financiële en sociale zelfredzaamheid, zoals een workshop budgetteren, een bezoek aan een lokale vereniging of ondernemer, een workshop positief opvoeden, en bijvoorbeeld fietslessen.

STATUSHOUDER:

'Vanuit de gemeente wordt er iemand van VluchtelingenWerk aangewezen die je helpt met allerlei zaken. Het is erg afhankelijk van de persoon hoe dat verloopt. Ik heb weinig hulp gehad. Maar ik heb verhalen gehoord van medewerkers van VluchtelingenWerk die meegaan naar woonwinkels en laten zien waar je spullen kan kopen. Maar ook dat ze helpen met het opzetten van een sociaal netwerk en zelfs bevriend blijven na de begeleidingsperiode.'

STATUSHOUDER:

'Als je alleen woont en je kent niemand verder en je beheerst de taal niet en je hebt moeite met nieuwe mensen leren kennen dan op gegeven moment voel je je alleen en ongelukkig. Daarom zeg ik, laat de mensen kiezen waar ze willen wonen, want in het begin is het echt lastig en dat kunnen jullie niet voelen of begrijpen.'

VLUCHTELING:

'Mensen die ons kunnen helpen, die ervaring hebben, die alles weten over het leven hier, zulke mensen zijn belangrijk. Want als nieuwkomers heb je iemand nodig die jou kan helpen, bijvoorbeeld: de weg wijzen in het algemeen.'

VLUCHTELING:

'Als Syriërs onderling wisselen we ook veel informatie uit, over geld of over leuke dingen doen die weinig geld kosten. Via Facebook bijvoorbeeld.'

PROFESSIONAL:

'Veel statushouders doen ook vrijwilligerswerk of lopen stage om kennis te maken met de Nederlandse samenleving. Dit wordt door alle partijen als positief ervaren.'

PROFESSIONAL:

'Vluchtelingen gezinnen hebben vaak een ander ritme, zo spelen de kinderen in de zomer tot een laat tijdstip op straat.'

3.2 Financiële en sociale zelfredzaamheid van EU-arbeidsmigranten

FINANCIËLE (THUIS)SITUATIE EN WERK

LANDELIJK BEELD

EU-arbeidsmigranten komen naar Nederland om te werken. Uit de interviews blijkt dat de werksituatie van EU-arbeidsmigranten vaak instabiel is. Ze hebben geen negen-tot-vijf-baan waar ze van op aan kunnen: soms werken ze twee dagen hier, dan weer twee dagen daar. Daarbij zijn ze afhankelijk van werkgevers en uitzendbureaus. Werkgevers betalen vaak niet op tijd of houden soms geld in op hun loon, bijvoorbeeld voor een zorgverzekering. Vaak krijgen ze ook een nul-urencontract, waardoor het vooraf onduidelijk is hoeveel werk ze per maand hebben en wat hun inkomsten zijn. Doordat EU-arbeidsmigranten de Nederlandse taal vaak beperkt beheersen, is het tegelijkertijd moeilijk voor hen om een andere baan te vinden.

GEMEENTE PEEL EN MAAS

De bevindingen over de financiële en sociale zelfredzaamheid van nieuwkomers in de gemeente Peel en Maas zijn gebaseerd op zes telefonische interviews met vertegenwoordigers van lokale en regionale zorg- en welzijnsorganisaties en een bijeenkomst op 3 november 2017 in deze gemeente. Daar waren vooral vertegenwoordigers van zorg- en welzijnsorganisaties en de gemeente. Centrale vragen tijdens de bijeenkomst waren: wat gaat goed en wat kan er beter binnen de gemeente Peel en Maas rond beleid en activiteiten die de zelfredzaamheid van nieuwkomers moet verbeteren? En wat mist men?

Vier perspectieven vormen het fundament voor het beleid: het perspectief van de nieuwkomer, de gemeenschap, maatschappelijke partijen en de gemeente. Bij beleid gericht op nieuwkomers gaat het in Peel en Maas om twee groepen: vluchtelingen en arbeidsmigranten. De gemeente heeft in de periode 2013-2017 275 vluchtelingen gehuisvest. In het BRP zijn rond de zevenhonderd Poolse arbeidsmigranten ingeschreven.

Voor tijdelijk verblijf is voor 2.300 plekken een vergunning gegeven. Het gaat om twee recreatieterreinen, samen goed voor 1.500 plekken. De overige plekken zijn vooral bij agrariërs. De groep die is ingeschreven in het BRP fluctueert qua samenstelling ieder jaar sterk, maar blijft getalsmatig gelijk. Zo'n driekwart van de nieuwkomers in deze gemeente zijn dus EU-arbeidsmigranten. Initiatieven om de zelfredzaamheid van nieuwkomers te bevorderen in deze regio richten zich dus met name op deze groep. Het algemene beeld dat uit de gesprekken en de bijeenkomst naar voren komt, komt overeen met het landelijke beeld.

PROFESSIONAL:

'De meeste Polen hebben een baan en kunnen zich goed redden, maar enkelen krijgen een uitkering. Ze weten vaak hoe ze toeslagen kunnen aanvragen maar niet wat te doen als ze schulden hebben. Er is meer informatie nodig over schuldhulpverlening. Polen wachten tot het laatste moment om hulp te zoeken of te vragen. Dat is cultuurgebonden.'

OORZAKEN VOOR FINANCIËLE MOEILIKHEDEN

LANDELIJK BEELD

De geïnterviewden noemden een aantal redenen waardoor EU-arbeidsmigranten in financiële moeilijkheden komen. Er kunnen ten eerste achterstanden van betaling ontstaan doordat werkgevers hun salaris niet uitbetalen. Ook betalen arbeidsmigranten vaak onredelijk hoge huurprijzen, een algemeen probleem in Nederland, maar voor EU-arbeidsmigranten kan het moeilijker zijn om hierop actie te ondernemen. Zo spreken EU-arbeidsmigranten vaak beperkt Nederlands, en weten ze ook niet wat hun rechten zijn en bij welke organisaties ze terecht kunnen om eigenaren aan te spreken op hoge huurprijzen.

Ook door onduidelijkheden over toeslagen en tegemoetkomingen kunnen arbeidsmigranten uit de EU in financiële moeilijkheden komen. Soms weten ze niet dat ze aanspraak kunnen maken op regelingen van de gemeente voor mensen met een laag inkomen, zoals de witgoedregeling. En soms hebben ze daadwerkelijk geen recht op sociale uitkeringen omdat ze niet ingeschreven staan. Dit speelt vooral bij alleenstaanden. Door onbetrouwbare (commerciële) adviezen vragen sommige EU-arbeidsmigranten allerlei toeslagen en tegemoetkomingen juist wel aan, waardoor ze in de schulden komen als ze die moeten terugbetalen. Het is onduidelijk op welke schaal dit plaatsvindt.

Zoals eerder gezegd, worden veel financiële zaken in Nederland digitaal geregeld. Niet voor alle EU-arbeidsmigranten is dat gemakkelijk toegankelijk. Ten eerste heb je daar namelijk een DigiD voor nodig en die krijg je alleen als je ingeschreven staat in de Basisregistratie Personen, wat voor EU-arbeidsmigranten niet altijd mogelijk is.³ Ook escalatie van boetes zijn genoemd in de interviews. EU-arbeidsmigranten hebben soms geen geld om boetes te betalen op het moment dat deze uitgeschreven worden. Soms willen ze niet betalen omdat ze het er niet mee eens zijn, maar weten ze niet dat ze eerst moeten betalen en daarna pas de boete (of de hoogte ervan) kunnen aanvechten. Ook komt het voor dat ze de brieven van incassobureaus niet kunnen lezen en begrijpen ze niet wat de gevolgen zijn.

3 Als je korter dan vier maanden naar Nederland komt bijvoorbeeld om te werken, kun je je inschrijven bij het 'Register Niet-Ingezetene' (RNI). Dan krijg je een burgerservicenummer (BSN), wat noodzakelijk is om te mogen werken in Nederland. Als je een DigiD wilt aanvragen, zonder dat je de Nederlands nationaliteit bezit, moet je ingeschreven staan in de Basisregistratie Personen (BRP).

PROFESSIONAL UIT PEEL EN MAAS:

‘Vaak zijn de arbeidsmigranten niet bewust van hun uitgaven. Geld wordt uitgegeven aan in onze ogen “verkeerde dingen” zoals een elektrische fiets. Als je geen geld hebt en niks gespaard hebt, kun je ook geen buffer opbouwen. Polen geven ook veel geld uit aan eten en drinken maar doen dat vooral vanuit hun gastvrijheid.’

PROFESSIONAL UIT PEEL EN MAAS:

‘Mensen komen vaak voor drie maanden werken en zijn sterk afhankelijk van uitzendbureaus die hun vertellen wat ze moeten weten en niet meer dan dat. Daarnaast wordt de Zorgverzekering en de huisvesting ook vaak door uitzendbureaus geregeld. Betere afstemming en samenwerking tussen gemeente, maatschappelijke organisaties en uitzendbureaus zou zeker helpen.’

SOCIALE ZELFREDZAAMHEID VAN EU-ARBEIDSMIGRANTEN

LANDELIJK BEELD

Uit onze verkenning komt naar voren dat veel EU-arbeidsmigranten het idee hebben dat ze tijdelijk naar Nederland komen, met het idee ‘ik ga toch weer terug’. Dat kan ook betekenen dat ze vijf tot tien jaar in Nederland wonen en werken. Doordat mensen intussen het idee hebben dat ze weer teruggaan, investeren ze niet in het leren van de Nederlandse taal. Na een aantal jaar blijkt vaak dat sommige mensen toch willen blijven. Voor hen kan het lastig zijn om sociaal zelfredzaam te worden: ze spreken de taal niet en hebben niet altijd de financiële middelen om aan een taalcursus te beginnen. In tegenstelling tot vluchtelingen komen EU-arbeidsmigranten niet in aanmerking voor een lening bij DUO. Ze hebben op hun werk vooral contact met andere EU-arbeidsmigranten en hebben bovendien niet altijd tijd om te investeren in een sociaal netwerk, bijvoorbeeld door afwijkende werktijden. Het ‘taalprobleem’ geldt in alle sociale situaties. Ook als EU-arbeidsmigranten niet willen integreren, noch een sociaal netwerk opbouwen in Nederland, betekent het vaak dat ze ook niet met de buurman kunnen praten en bij alle regelzaken een tolk nodig hebben of afhankelijk zijn van het uitzendbureau.

LOKAAL BEELD

Voor EU-arbeidsmigranten bestaan lokale initiatieven, maar die zijn niet altijd bij de doelgroep bekend. Zo noemde iemand bijvoorbeeld dat in Den Haag Het Laaktheater zich actief inzet voor deze doelgroep. In het voor- en najaar wordt een Pools programma georganiseerd met film en theater. Een ander voorbeeld is voetbalvereniging Grashoek in de gemeente Peel en Maas waar zeventien Polen het vierde elftal van S.V. Grashoek vormen. Dit is een initiatief van de gemeente om de integratie van de Poolse mannen in het dorp te bevorderen.

POOLSE PROFESSIONAL:

‘Poolse mensen organiseren niet vaak sociale activiteiten, zoals voetbal of een kookclub. Daar hebben ze ook geen behoefte aan. In Polen is bijvoorbeeld vrijwilligerswerk ook niet aanwezig. In Nederland heeft elk dorp een voetbalvereniging, maar in Polen is dat niet. Wij zijn niet zo opgevoed.’

POOLSE ARBEIDSMIGRANT:

‘De mensen die een familie of kinderen hebben, proberen een beter perspectief voor hun kinderen te zoeken. Daarom blijven ze in Nederland en willen ze niet terug naar Polen. Hier kan mijn zoon een betere opleiding krijgen en heeft hij meer perspectief. Er is hier meer werk dan in Polen. En daarom heb ik besloten om te blijven. De mensen die hier blijven hebben meestal kinderen en dat is de integratie. Mijn zoon gaat naar voetbal en waterpolo. Ik moet met die mensen praten en ik zie dat er veel Poolse kinderen tussen de groepjes zitten. En ik zie dan ook vaak de Poolse ouders erbij. School is een belangrijk onderdeel.’

PROFESSIONAL UIT PEEL EN MAAS:

'De cultuurverschillen met Nederland zijn voor de veelal Poolse arbeidsmigranten minder groot dan die tussen vluchtelingen en Nederlanders. Daarnaast maakt de aanwezigheid van Poolse winkels in de regio dat men zich redt. Maar er zijn ook mensen die gehuisvest zijn in vakantieparken en in een woning komen met vier of zes anderen die ze niet kennen.'

3.3 Financiële en sociale zelfredzaamheid van gezinsvormers

FINANCIËLE ZELFREDZAAMHEID GEZINSVORMERS

LANDELIJK BEELD

Gezinsvormers moeten volgens de Wet inburgering in het buitenland (Wib) al in hun land van herkomst een examen afleggen over de Nederlandse taal en samenleving. Daarnaast gelden voor gezinsvorming financiële criteria. Degene van het gezin die al in Nederland woont, moet een stabiel en regelmatig inkomen hebben, waarbij het wettelijk minimumloon als referentiepunt dient (Rijksoverheid, 2010). Daardoor is het voor gezinsvormers niet altijd noodzakelijk om te werken.

De gezinsvormers komen over het algemeen in de gemeenschap van hun partner terecht. In de gesprekken zijn een paar (financieel) kwetsbare groepen benoemd. Allereerst lopen ouderen een risico. Zij hebben vaak niet hun hele werkzame leven in Nederland gewerkt en daardoor geen volledig pensioen opgebouwd. Daarnaast hebben ze geïnvesteerd in hun land van herkomst. Ook vrouwen kunnen kwetsbaar zijn. Zij zijn afhankelijk van hun man en komen vaak relatief laat naar Nederland. Ze zijn vooral thuis en gericht op de opvoeding van de kinderen. Daardoor kunnen ze in een isolement terecht komen als er problemen ontstaan, zoals bij een echtscheiding of huiselijk geweld.

LOKAAL BEELD

Uit onze interviews komt naar voren dat vooral laagopgeleide mensen geen inzicht hebben in hun boekhouding en budgettering. Ze weten niet welke kosten ze hebben en op welke regelingen ze recht hebben. Soms houden ze een façade naar de buitenwereld op en kopen te makkelijk nieuwe spullen om indruk te maken op mensen om hen heen.

SOCIALE ZELFREDZAAMHEID GEZINSVORMERS

LANDELIJK BEELD

Direct na aankomst in Nederland is de gezinsvormer voor zijn of haar sociale contacten afhankelijk van de partner die al in Nederland woont. Een voordeel voor gezinsvormers is dat ze terecht komen in een gemeenschap, de gemeenschap van hun partner in Nederland. Tegelijkertijd kan dat een nadeel zijn omdat daardoor het contact met mensen uit andere bevolkingsgroepen beperkt kan zijn.

PROFESSIONAL UIT PEEL EN MAAS:

'Wij zoeken landgenoten die de taal spreken of die langer hier zijn en proberen die aan elkaar te koppelen. Vervolgens kijken we verder; zijn er kinderen en kunnen die gaan sporten? Wij helpen ze gebruik te maken van lokale (sportstimulerings) regelingen.'

PROFESSIONAL:

'Organiseer buiten het werk dingen zoals interculturele maaltijden; een eetavond is makkelijk te organiseren, mensen zijn trots om te laten zien waar ze vandaan komen en wat daar gegeten wordt.'

4 We hebben met een vertegenwoordiger van de Marokkaanse gemeenschap in Nederland gesproken. Maar het is helaas niet gelukt om een gezinsvormer zelf te spreken voor dit onderzoek. Zoals uit de inleiding blijkt, vormen gezinsvormers een diverse groep voor wie geen overkoepelende organisatie lijkt te bestaan.

3.4 Conclusies financiële en sociale zelfredzaamheid

Op basis van de interviews met vertegenwoordigers van organisaties voor nieuwkomers, kunnen we een aantal algemene conclusies trekken.

WAT BETREFT DE FINANCIËLE ZELFREDZAAMHEID

Allereerst zijn voor alle doelgroepen nieuwkomers de inkomsten en uitgaven in Nederland vaak onoverzichtelijk. Zo gebeurt het dat mensen toeslagen krijgen uitbetaald die zij later toch moeten terugbetalen, omdat zij er geen recht op bleken te hebben. Maar ook de organisatie van de zorgkosten is voor buitenstaanders onduidelijk, omdat ze naast premie, alsnog een deel zelf moeten betalen als eigen risico.

De wet- en regelgeving is de laatste jaren bovendien complexer geworden, zowel op landelijk, als op gemeentelijk niveau. Bedragen die gemeenten uitkeren, kunnen per gemeente verschillen, bijvoorbeeld als het gaat om het bedrag dat vluchtelingen krijgen voor de inrichting van hun huis, en of dit inrichtingskrediet een lening of een gift is. Daarnaast moet alles nu digitaal afgehandeld worden en dat is voor sommige mensen uit alledrie de doelgroepen een knelpunt, bijvoorbeeld omdat ze niet voldoende kennis hebben van computers of geen DigiD kunnen aanvragen.

In Nederland is hulp over het algemeen vraaggestuurd. Alleen vluchtelingen ontvangen aan het begin van hun vestiging in Nederland nog maatschappelijke begeleiding. Als nieuwkomers (overige) hulp nodig hebben, moeten zij daar zelf voor aan de bel trekken en expliciet zijn over wat er aan de hand is. Ze moeten een hulpvraag formuleren, anders kan er geen geschikte hulp worden geboden. Een extra moeilijkheid daarbij is, dat het niet altijd bekend is waar zij aan moeten kloppen voor hulp. Bij welke organisatie of overheidsinstantie kunnen zij terecht met hun vragen?

Tot slot kwam uit meerdere interviews naar voren dat onvoldoende kennis van de Nederlandse taal een knelpunt is voor deze groepen: zowel wat betreft hun financiële als hun sociale zelfredzaamheid. Als je een brief van de Belastingdienst niet kunt lezen, dan is het lastig om aan een verzoek te voldoen, noch is het makkelijk nieuwe kennissen op te doen als je weinig Nederlands spreekt.

“

PROFESSIONAL UIT PEEL EN MAAS:

‘De Nederlandse mentaliteit is: als je zelf iets wil, moet je ervoor gaan. Maar in een andere cultuur is het anders. En daarnaast weten nieuwkomers gewoon niet wat er is en wat ze kunnen en waar ze terecht kunnen. Wij zijn opgevoed dat wij initiatief nemen, maar dat is in andere culturen niet zo. Daarom moeten we ook verwachtingen managen, dat dingen niet vanzelfsprekend zijn. Ook bij professionals en vrijwilligers. Coaches die wij koppelen aan nieuwkomers zijn niet gelijk taalmaatjes en gaan niet gelijk mee naar de dokter.’

”

WAT BETREFT DE SOCIALE ZELFREDZAAMHEID

Op basis van de interviews kunnen we de conclusie trekken dat voor deze drie doelgroepen nieuwkomers het moeilijk is om goed contact met Nederlanders te krijgen. Daar zijn verschillende oorzaken voor. Zo hebben vluchtelingen vooral professionele contacten en zoeken EU-arbeidsmigranten voornamelijk contact binnen hun eigen netwerk.

De sociale zelfredzaamheid verschilt per persoon, variërend van zeer zelfstandig tot niet. De mate van zelfredzaamheid wordt bepaald door verschillende factoren. Geïnterviewden vertelden onder andere dat de persoonlijkheid van mensen hierbij meespeelt. Sommige mensen zijn uit zichzelf makkelijker in staat om nieuwe contacten te leggen, terwijl anderen daar meer moeite mee hebben. Daarnaast speelt trauma bij sommige nieuwkomers een rol. Bovendien kunnen financiële problemen en de schaamte daarover een rol spelen om geen contact aan te gaan. Ook kan het zijn dat mensen geen geld hebben om aan sociale activiteiten mee te doen.

Tot slot lijkt de gezinssituatie een belangrijke rol te spelen. Als nieuwkomers kinderen op een (basis)school hebben, kan dit positief bijdragen aan hun sociale contacten. Niet alleen leren kinderen in de basisschoolleeftijd vaak relatief snel de Nederlandse taal en kunnen ze hun ouders helpen. Ze zorgen er ook voor dat er contacten met andere gezinnen tot stand komen.

Uit alle interviews kwam naar voren dat taal de sleutel tot sociale integratie is. Als een nieuwkomer een praatje wil maken in een winkel of vrijwilligerswerk wil gaan doen, is het beheersen van de Nederlandse taal een belangrijke voorwaarde.

4 Innovatieve initiatieven voor de financiële en sociale zelfredzaamheid van nieuwkomers

Uit onze verkenning komen goede initiatieven om de financiële zelfredzaamheid van nieuwkomers te vergroten. Zonder uitputtend te zijn, gaan we in dit hoofdstuk in op een aantal van zulke innovatieve projecten van maatschappelijke organisaties, migrantenorganisaties en het bedrijfsleven, al dan niet in samenwerking met andere spelers in het veld. We eindigen deze verkenning met tips voor gemeenten.

4.1 Innovaties rond financiële zelfredzaamheid

ORGANISATIES

(DIGITALE) HULP

De Belastingdienst en de Openbare Bibliotheken⁵ hebben een convenant gesloten, gebaseerd op drie pijlers. Ten eerste ontvangen de bibliotheken financiering om hardware gratis beschikbaar te stellen voor iedereen die daar zelf geen beschikking over heeft. Daardoor kunnen mensen in bibliotheken gebruikmaken van computers en digitaal contact leggen met de overheid. Ten tweede bieden de meeste bibliotheken een gratis cursus aan om te leren omgaan met computers, genaamd **Klik&Tik**. De cursus biedt basisinformatie over het werken met computers en de digitale wereld.

Ook is vaak de cursus **Digisterker** beschikbaar, waarin meer informatie gegeven wordt over digitaal contact met de overheid en werken met een DigiD. Ten derde bouwen bibliotheken aan een lokaal netwerk, waaraan verschillende organisaties deelnemen die financieel advies kunnen geven.

PROJECT EURO-WIJZER VLUCHTELINGENWERK

Met het project **Euro-Wijzer** helpt VluchtelingenWerk Nederland vluchtelingen om financieel zelfredzaam te worden en (verdere) schulden te voorkomen. Het project maakt gebruik van groepsgewijze trainingen en vrijwillige budgetcoaches. Hiervoor ontwikkelde het Nibud speciaal materiaal dat aansluit bij de belevingswereld en context van vluchtelingen. In de training werken mensen aan concrete doelen zoals een ordelijke thuisadministratie, omgaan met digitaal betaalverkeer, vooruit plannen in het uitgavenpatroon en aanvragen van bestaande voorzieningen. Daarnaast konden vluchtelingen terecht op regionale spreekuren. Het project zal in 2018 in verschillende gemeenten verder uitgerold worden.

BUDGETBEGELEIDING VOOR VLUCHTELINGEN

Kredietbank Nederland ontwikkelde een startpakket voor vluchtelingen. Zij krijgen hiermee een jaar **budgetbegeleiding** en inkomensbeheer vanaf het moment dat zij zich vestigen in een gemeente. Hierbij werkt de Kredietbank samen met de gemeente en Stichting VluchtelingenWerk.

Wanneer de basis voor een gezonde financiële huishouding is gelegd, draagt de Kredietbank de financiële begeleiding gefaseerd over aan een vrijwilliger van Stichting VluchtelingenWerk of een andere vrijwilligersorganisatie. Die vrijwilliger zet zich vervolgens in om de vluchtelingen te begeleiden naar meer financiële zelfredzaamheid. Het inkomensbeheer stopt wanneer de vluchteling volledig financieel zelfredzaam is. De Kredietbank biedt eveneens maatwerk aan gemeenten. Ook van dit initiatief zijn de resultaten (nog) niet bekend.

⁵ De bibliotheken in Nederland worden gevormd door 160 zelfstandige ondernemers, die in overleg met de gemeente (die hen financiert) bepalen wat voor activiteiten ze organiseren. Het aanbod varieert dus enorm. Er zijn wel een landelijke overkoepelende organisatie (Koninklijke bibliotheek) en regionale overlegorganen (waaronder Probiblio), maar die moeten de lokale bibliotheken overtuigen van projecten.

VOEDSELBANK TER VOORKOMING VAN SCHULDEN

Wanneer vluchtelingen nog geen huur- en zorgtoeslag ontvangen, is hun inkomen zo laag dat zij in aanmerking komen voor de Voedselbank. De Voedselbank is in principe een tijdelijk vangnet. Na een aantal weken wordt opnieuw bekeken of mensen nog in aanmerking komen voor deze praktische hulp. Als vluchtelingen op dat moment uitkeringen en toeslagen ontvangen, kunnen zij in principe niet meer terecht bij de Voedselbank, afhankelijk van hun besteedbaar inkomen. De Voedselbank is vooral bedoeld om ervoor te zorgen dat vluchtelingen niet al vanaf vestiging in een gemeente in de schulden komen.

MIGRANTENORGANISATIES

BESPREEKBAAR MAKEN VAN FINANCIËLE PROBLEMATIEK IN DE MAROKKAANSE EN TURKSE GEMEENSCHAP

Om de financiële problematiek in de Marokkaanse en Turkse gemeenschap bespreekbaar te maken, startten het Samenwerkingsverband Marokkaanse Nederlanders (SMN) en het Inspraakorgaan Turken in Nederland (IOT) het project Omarmen.

Het doel van Omarmen is om armoede te bestrijden. Het project werkt met ambassadeurs die goede boodschappers voor mensen in de gemeenschap zijn. In de handreiking staat:

‘De opzet van het Omarmen-project is bottom-up: de ambassadeurs die dit project dragen zijn vertrouwenspersonen uit de Turkse en Marokkaanse gemeenschap zelf. Zij staan in verbinding met mensen die traditioneel ver van de gemeenten en andere maatschappelijke instanties afstaan. Door gebrekkige taalkennis, culturele barrières en onbekendheid met de regelingen zijn sommige mensen uit deze gemeenschap door de jaren heen verder weggezakt in een financieel moeras en leven zij vaak in een sociaal isolement. Het doel van Omarmen is in dit proces te interveniëren. Door het organiseren van bijeenkomsten hebben de ambassadeurs moeilijk bereikbare groepen bij elkaar weten te brengen voor kennisdeling en de uitwisseling van ervaringen.’

BEDRIJFSLEVEN

BIJ KFC IN LELYSTAD ZIJN VLUCHTELINGEN SUCCESVOL AAN

HET WERK. DE BEDRIJFSLEIDER GEEFT AAN:

‘Het is eigenlijk een doodgewoon dagelijks “ding”, namelijk ervoor zorgen dat je medemens ook het recht kan uitoefenen om een leven op te bouwen. De maatschappij zoals die vandaag functioneert maakt dit moeilijk. Vanuit de media worden we overspoeld met berichten over de mogelijke “gevaaren” van de toeloop van nieuwkomers. Maar ik wil iedereen de kans geven om een leven op te bouwen waarin het mijn verantwoording is om op de werkvloer de (verborgen) talenten van iedereen te vinden, te stimuleren en te ontwikkelen. Dat werkt.’

SCHULDEISERSCOALITIE: ‘INCASSEREN MET INLEVINGSVERMOGEN’

Delta Lloyd Foundation heeft met zorgverzekeraar CZ het initiatief genomen om met andere schuldeisers oplossingen te zoeken voor betalingsachterstanden en schulden. Zo nemen ze bij betaalachterstanden altijd persoonlijk contact op met mensen en stellen ze vragen als: hoe kunnen we u helpen? Niet langer sturen ze brieven die mensen wellicht niet begrijpen om daarna over te gaan op boetes. Het gaat om ‘incasseren met inlevingsvermogen’. Het bedrijfsleven kan, aldus de initiatiefnemers, een belangrijke rol spelen bij het terugdringen van armoede door probleemschulden.

Meer informatie: <http://www.schuldeiserscoalitie.nl>

ONDERNEMEN

Daarnaast zijn een aantal projecten om vluchtelingen te begeleiden die willen ondernemen. Een voorbeeld is het project Einstein in de gemeente Utrecht. Zij bieden vluchtelingen die nog geen verblijfsvergunning hebben een cursus ondernemerschap. Ook bijvoorbeeld de SNS-bank gaat met een klein groepje vluchtelingen aan de slag om hen te begeleiden bij het opzetten van een onderneming.

TAALPROJECTEN

Taalvaardigheid is belangrijk voor de financiële zelfredzaamheid van nieuwkomers. Asielzoekers beginnen in het azc met taallessen via het inburgeringstraject. En gezinsvormers moeten in het land van herkomst al beginnen met het leren van Nederlands. Toch blijkt in de praktijk dat vluchtelingen nog een periode bezig zijn om de Nederlandse taal voldoende te beheersen om bijvoorbeeld aan het werk te gaan. Als ze de mogelijkheid krijgen om stage te lopen of vrijwilligerswerk te doen, kunnen ze sneller Nederlands leren.

EU-arbeidsmigranten hebben niet altijd de financiële middelen om een taalcursus te volgen. Om nieuwkomers te helpen met Nederlands leren, worden in bibliotheken vaak taalcafés georganiseerd waar op een laagdrempelige manier met de Nederlandse taal geoefend wordt.

Alle geïnterviewden noemen investeren in taalvaardigheid bovendien als belangrijkste factor om de sociale zelfredzaamheid positief te beïnvloeden. Het is immers ook belangrijk voor uitbreiding van hun sociale netwerk dat nieuwkomers Nederlands spreken. Daarom bespreken we de projecten in de volgende paragraaf.

4.2 Innovaties rond sociale zelfredzaamheid

Op basis van de algemene conclusies beschrijven we een aantal kansen en projecten om de sociale zelfredzaamheid van nieuwkomers te vergroten.

TAALPROJECTEN

Alle geïnterviewden noemen investeren in taalvaardigheid als belangrijkste factor om sociale zelfredzaamheid positief te beïnvloeden. Om nieuwkomers te helpen met Nederlands leren, worden in bibliotheken vaak taalcafés georganiseerd waar op een laagdrempelige manier met de Nederlandse taal geoefend wordt. In sommige gemeenten wordt het spreken van Nederlands gecombineerd met gezamenlijke maaltijden, zodat nieuwkomers ook nieuwe mensen ontmoeten.

TAALCAFÉ GEEFT IMPULS AAN INTEGRATIE NIEUWKOMERS

Elke donderdagavond ontmoeten nieuwkomers en andere inwoners uit Kessel (gemeente Peel en Maas) elkaar tijdens het Taalcafé. Het treffen geeft een impuls aan de taalvaardigheid, integratie en participatie van de nieuwkomers: arbeidsmigranten en vluchtelingen met een status. Het Taalcafé is een initiatief van het dorpsoverleg Kessel en heeft inmiddels een duurzaam

karakter. De inwoners, en niet de gemeente, nemen het voortouw bij de organisatie van de ontmoetingen tussen Kesselaren en nieuwkomers. Dat is een belangrijke succesfactor.

‘Wij kennen de mensen, de gemeente is als instituut toch iets afstandelijks. Dat zou niet goed werken. Bewoners komen elkaar tegen, bij de slager, bij de bakker. Zo vertelt het verhaal zich door over die avonden. En dat we de nieuwkomers nadrukkelijk vragen om kinderen mee te nemen is ook bewust. Kinderen spreken de taal al beter, kennen elkaar, kunnen als intermediair fungeren.’

Ook op andere plekken, met name in bibliotheken, worden taalcafés georganiseerd.

VRIJWILLIGERSPROJECTEN

SAMEN OPLOPEN

Een maatje is iemand die voor langere tijd naast je gaat staan en je helpt om kennis te maken met een nieuwe wijk of stad. In Zeist heeft de organisatie Samen Oplopen deze principes verwerkt in hun werkwijze om de algehele zelfredzaamheid van nieuwkomers in de gemeente te verbeteren. Op hun website schrijft de organisatie:

‘In een samenleving waarin verwacht wordt dat je voor hulp steeds vaker een beroep doet op familie, vrienden en burens, gaat men er makkelijk vanuit dat deze hulp er is. Maar het komt regelmatig voor dat een gezin géén mensen om zich heen heeft die kunnen helpen bij de problemen en vragen waar het tegenaan loopt. Samen Oplopen helpt deze gezinnen: we koppelen mensen waarmee het minder goed gaat aan vrijwilligers met wie het goed gaat. Zij kunnen de nodige steun bieden op een vriendschappelijke manier. Zo voorkomen we regelmatig dat langdurige professionele zorg nodig is en zorgen we samen voor een betere toekomst!’

Vrijwilligers werken met één gezin en helpen het gezin met sociale, financiële, praktische of emotionele problemen. Ze doen dit een half jaar tot maximaal twee jaar en worden daarbij ondersteund door de coördinatoren. De coördinatoren kunnen het gezin ook doorverwijzen naar andere vormen van zorg als dat nodig is. Daarnaast helpt Samen Oplopen bij het opbouwen van een sociaal netwerk door eigen activiteiten te organiseren of aan te sluiten bij activiteiten binnen de gemeente. Tot slot probeert Samen Oplopen armoede te verlichten, samen met plaatselijke organisaties en fondsen. <http://www.samen-oplopen.nl/>

GEMEENTEN

WELKOM ARBEIDSMIGRANTEN

In Limburg werkt een aantal gemeenten – Horst aan de Maas, Peel en Maas, Venlo, Venray en Leudal – samen om EU-arbeidsmigranten te helpen met hun integratie in Nederland. Onder de naam *Het belang van arbeidsmigranten* zijn verschillende projecten opgestart. De gemeenten willen laten zien dat deze migranten belangrijk zijn voor de regio en heet hen met het project welkom. Zo is er een informatiebeurs voor arbeidsmigranten georganiseerd over onderwerpen zoals huisvesting, onderwijs en belastingen. Er zijn ook tolken aanwezig om te helpen met eventuele taalproblemen. Daarnaast kunnen EU-arbeidsmigranten tegen een gereduceerd tarief taalcursussen volgen.

REGIONALE ADVIESGROEP ARBEIDSMIGRANTEN

NOORD-LIMBURG:

‘Wij geven een cursus Twijfelaars over de streep waarbij het doel is om arbeidsmigranten bewust te laten nadenken over hun keuze met betrekking tot het vraagstuk: wil je je toekomst in Nederland opbouwen of wil je terug naar Polen? Als je blijft dan maak je ook een bewuste keuze om te integreren.’

SPORTCLUBS

Op het gebied van sport is onder andere het project Communities in beweging georganiseerd. Gemeenten en vrijwilligers worden daarin ook betrokken, bijvoorbeeld via VluchtelingenWerk.

PROFESSIONAL PEEL EN MAAS:

‘Lokale (sport-)verenigingen kunnen we meer betrekken en informeren. Zo kunnen gezinnen die in de wijk komen wonen opgevangen worden en gevraagd worden om mee te doen met activiteiten, of om te gaan sporten. Laagdrempelige activiteiten zoals sport, hobby en muziek zijn makkelijk te organiseren. Daarnaast hebben verenigingen steeds minder leden en dat kan een win-win situatie opleveren.’

4.3 Algemene tips voor gemeenten rond financiële en sociale zelfredzaamheid

Gemeenten zijn verantwoordelijk voor onder andere de schuld-hulpverlening, de maatschappelijke begeleiding van vluchtelingen en via de Wmo de maatschappelijke ondersteuning. Gemeenten kunnen dit niet alleen organiseren en werken daarom samen met maatschappelijke organisaties en vrijwilligers. Vertegenwoordigers van organisaties voor nieuwkomers gaven in de interviews een aantal tips waar gemeenten op in kunnen zetten. Zoals we al vaker aangaven, zijn financiële en sociale zelfredzaamheid daarbij nauw met elkaar verbonden. Als nieuwkomers financiële moeilijkheden hebben of in de schulden zitten, is de kans groter dat ze ook moeilijkheden hebben op het gebied van sociale zelfredzaamheid. Dat kan zijn uit schaamte, doordat ze te druk zijn met hun financiën, of dat ze simpelweg geen geld hebben om te investeren in sociale contacten of mee te doen aan bijeenkomsten.

1 ZET IN OP INTERNE COMMUNICATIE EN KENNISDELING

Door de decentralisaties hebben gemeenten meer taken gekregen. Hoewel gemeenten hun medewerkers goed proberen te informeren over de nieuwe richtlijnen, bereikt deze kennis toch niet alle betrokkenen. Vanuit de Rijksoverheid zijn er bovendien (hulp)programma's ontwikkeld, die niet bij alle gemeenten bekend zijn. De Belastingdienst heeft bijvoorbeeld Stella geïntroduceerd: een hulpdienst voor mensen met complexe belastingvragen waar gespecialiseerde mensen werken⁶. In principe kan iedereen daar een beroep op doen.

2 NEEM MEER TIJD EN LEG DE NADRUUK OP PREVENTIE

De voorlichting aan nieuwkomers kan in sommige gemeenten verbeterd worden. Het Nederlandse financiële systeem is nu eenmaal ingewikkeld en dat geldt zeker als je uit het buitenland komt. Klantmanagers die uitkeringen verstrekken, zouden bijvoorbeeld meer tijd moeten uittrekken voor een tweede en derde gesprek. Sommige nieuwkomers hebben meer uitleg en aandacht nodig. Het zou goed zijn als hier tijd voor is. Uit de interviews kwam naar voren dat daarbij vooral ingezet moet worden op preventie van financiële problemen. Gemeenten zijn vaak het eerste aanspreekpunt als vluchtelingen zich in Nederland vestigen en zouden daarin een rol kunnen spelen.

⁶ Er is geen directe link naar een website maar een Stella team kan bijvoorbeeld ingezet worden door de klantmanager van de gemeente.

3 ONTWIKKEL ACTIEF BELEID GERICHT OP NIEUWKOMERS

Er zijn natuurlijk grote verschillen tussen gemeenten, onder andere in het aantal nieuwkomers en de groepen nieuwkomers. Toch geven de meeste geïnterviewden aan dat ze gemeenten aanraden om een actief beleid te gaan voeren, gericht op integratie van nieuwkomers. Nieuwkomers worden nieuwe inwoners van een gemeente, dus het is goed als zij zich goed kunnen vestigen via (vrijwilligers)werk – door en met nieuwkomers –, contacten in de buurt, ontmoetingsbijeenkomsten en aansluiting bij (sport) verenigingen.

4 INVESTEER IN DE DIALOOG MET MIGRANTEN-ORGANISATIES

Daarnaast werd gewezen op het investeren in dialoog en contact met migrantenorganisaties. Deze structuren en contacten zijn de laatste jaren afgebouwd, mede door het verdwijnen van het doelgroepenbeleid. Natuurlijk vertegenwoordigen deze organisatie niet alle migranten, maar ze kunnen een positieve bijdrage leveren aan het verbeteren van de zelfredzaamheid van nieuwkomers.

5 GEBRUIK SOCIALE MEDIA

In meerdere interviews werd genoemd dat gemeenten zich meer kunnen begeven op sociale media waar nieuwkomers gebruik van maken, zoals Facebook. Er is een breed scala van fora, Facebookpagina's en blogs waarop nieuwkomers informatie uitwisselen en elkaar vragen stellen. Als gemeenten hierbij kunnen aansluiten, kunnen ze een grote groep bereiken die ze anders misschien missen.

6 LEVER MAATWERK

In alle drie de gemeenten geeft men aan dat ieder verhaal anders is. Voor het bevorderen van zelfredzaamheid moet men goed kijken naar de wensen, achtergronden en talenten van de ander. Daarbij is het belangrijk om door te vragen en maatwerk te leveren.

7 ZORG VOOR HULP BIJ TRAUMAVERVERWERKING

Veel statushouders kampen met de herinnering aan ingrijpende en traumatische gebeurtenissen. In twee van de drie onderzochte gemeenten benoemt men expliciet dat traumazorg ontbreekt als natuurlijke samenwerkingspartner van de gemeente, terwijl traumaverwerking mensen gezonder en dus ook zelfredzamer kan maken.

AANBEVELINGEN PER GEMEENTE

De vertegenwoordigers van zorg- en welzijnsorganisaties uit de drie onderzochte gemeenten gaven ook aanbevelingen voor hun eigen gemeente. Hier en daar overlappen deze adviezen, maar ze zijn wellicht relevant voor andere gemeenten.

PEEL EN MAAS: FINANCIËLE ZELFREDZAAMHEID

Informeer mensen over het financiële stelsel in de taal van de nieuwkomer en in een eenduidige en overzichtelijke vorm. Ook zou de **voorlichting over schuldhulpverlening** moeten verbeteren. Een maatje, een coach of een andere vrijwilliger zou daarbij een belangrijke rol kunnen spelen, ook in preventieve zin.

Verbeter de samenwerking met de gemeente, zo meent men. Gesprekspartners constateren dat er veel wisselingen zijn op dossiers aan de zijde van de ambtenaren. Nieuwkomers en professionals moeten vaak telkens opnieuw hun verhaal doen.

Zet in op talenten van de nieuwkomer en geef aan hoe de arbeidsmarkt eruit ziet, wat iemands opleiding waard is hoe iemands persoonlijk plannen **aansluiten bij de arbeidsmarkt**.

Ook wijzen de respondenten op het stimuleren van een **actievere rol door werkgevers bij verwijzing naar schuldhulpverlening**. Soms wordt er beslag op loon gelegd omdat er bijvoorbeeld sprake is van huurachterstanden. Dat zou een signaal moeten zijn om met de werknemer een gesprek aan te gaan en hem of haar te verwijzen naar hulp. De **gemeente zou daar ook een informerende rol** in kunnen spelen door werkgevers te wijzen op deze beoogde rol.

PEEL EN MAAS: SOCIALE ZELFREDZAAMHEID

Probeer nieuwkomers niet als één groep te benaderen, **er is maatwerk nodig**. Om de sociale zelfredzaamheid te vergroten is het goed om mensen te **betrekken bij vrijwilligersactiviteiten of sportverenigingen**. Daar is immers een groot gebrek aan vrijwilligers. Doe dat vooral bij laagdrempelige activiteiten.

Koppel mensen uit het eigen dorp of de eigen gemeenschap aan nieuwkomers – in de persoon van een maatje – waardoor zij zich beter redden en aansluiting vinden. In een van de dorpen van de gemeente Peel en Maas zijn daar goede resultaten mee bereikt.

Ook hier wordt gewezen op een **stimulerende rol voor werkgevers**. Om de **taalbeheersing van deze groep te vergroten** zouden werkgevers moeten helpen om nieuwkomers **vrij te geven voor taalcursussen**.

LELYSTAD: FINANCIËLE ZELFREDZAAMHEID

Meer voorlichting voor het begrijpen van het Nederlandse financiële stelsel, is ook in Lelystad een belangrijke aanbeveling. Het kan bijvoorbeeld in de vorm van een verplichte training over de Nederlandse situatie met betrekking tot financiën, eventueel gekoppeld aan een ander verplicht traject, zoals de inburgering.

Het helpt om de mensen **met 'zachte kracht' te wijzen op wat belangrijk is voor hun financiële zelfredzaamheid**. Doorvragen is daarbij ook belangrijk, zonder in te vullen.

Goede samenwerking tussen de gemeente en de maatschappelijke organisaties die een rol spelen in de financiële zelfredzaamheid van nieuwkomers is belangrijk. In Lelystad bestaan deze korte lijnen al en is er regelmatig overleg.

De gemeente kan **regels aanpassen die belemmerend werken** voor de financiële zelfredzaamheid van nieuwkomers, zoals late betalingen van toeslagen en onduidelijke voorwaarden voor leningen.

LELYSTAD: SOCIALE ZELFREDZAAMHEID

Veel partijen spelen een rol in het bevorderen van de sociale zelfredzaamheid van nieuwkomers in Lelystad. Er zouden echter **meer 'zorgpartijen' betrokken kunnen worden die ondersteunen bij en voorlichting geven over trauma's**. Het zou bovendien goed zijn als er één platform of loket is voor de gehele ondersteuning van nieuwkomers. **Alleenstaande minderjarige vluchtelingen (AMV'ers) vormen een groep die bijzondere aandacht en begeleiding nodig heeft**. Minderjarigen hebben vaker geen gestructureerd dag- en nachtritme, komen te laat op school en eten vaak ongezond.

Samenkomsten van nieuwkomers en gevestigde Nederlanders zouden moeten plaatsvinden op **plekken waar ook hoogopgeleide nieuwkomers zich thuis voelen**.

Ook zou er meer **bekendheid gegeven kunnen worden aan sport, verenigingen en het minimabeleid**. Als nieuwkomers lid worden van een vereniging, verbetert hun sociale situatie.

PIJNACKER-NOOTDORP: FINANCIËLE ZELFREDZAAMHEID

Volgens professionals in deze gemeente is er behoefte aan **meer voorlichting over het Nederlandse financiële stelsel**. Ook zou bijvoorbeeld de Belastingdienst moeten zorgen dat er sneller huurtoeslag is voor de nieuwkomers en dat regelingen duidelijker zijn, bijvoorbeeld ook over wanneer je geen recht meer hebt op bepaalde toeslagen.

Daarnaast stelde de gemeente **eenduidige richtlijnen op voor de bijstandconsulenten** over hoe om te gaan met de besteding van vergoedingen die nieuwkomers ontvangen.

In Pijnacker-Nootdorp werken vluchtelingen vrijwillig als tegenprestatie. Het zou helpen als **de meerwaarde en voorwaarden beter worden uitgelegd en zij hiervoor een vergoeding ontvangen**. De stap naar 'echt' betaald werk wordt anders onnodig groot.

Het is ook een aanbeveling om **meer maatwerk te leveren in arbeidstoeleiding en te kijken naar de persoonlijke achtergrond** van de vluchteling voor **een passende baan**.

PIJNACKER-NOOTDORP: SOCIALE ZELFREDZAAMHEID

Taallessen bij mensen thuis hebben nadelen. Dit gebeurt nu regelmatig, waardoor zij niet leren de taal met anderen te spreken en hun netwerk ook niet wordt verbreed. Met name vrouwen met een mannelijke partner lopen het risico in een isolement te raken, omdat de mannen veelal alles regelen. Daarom is het aan te bevelen **vrouwen te stimuleren naar bijvoorbeeld een spreekuur te komen**.

Beter kijken naar de achtergrond van individuele vluchteling en hun persoonlijke ervaringen in plaats van hen als één groep te beschouwen, is ook een aanbeveling die deze gemeente, net als de andere twee gemeenten geeft. Ook geeft men in Pijnacker-Nootdorp aan dat het nodig is om meer **aandacht te hebben voor trauma's** van vluchtelingen. De gemeente is daarvoor gestart met een pilot.

PROFESSIONAL:

'De landelijke en lokale overheid hebben ook een taak in het verbeteren van de sociale situatie van de nieuwkomers. Dit kun je niet alleen aan vrijwilligers overlaten, zoals de vrijwilligers van VluchtelingenWerk.'

5

Literatuurlijst

Beltman, H., Van der Veer, K. & Sok, K. (2015) *Kwaliteitsbeleid in de Wet maatschappelijke ondersteuning*. Utrecht: Movisie.

Binnenlands Bestuur (2016). *Gemeenten krijgen 4.430 euro per vluchteling*. Geraadpleegd van <http://www.binnenlandsbestuur.nl/financien/nieuws/gemeenten-krijgen-4-430-euro-per-vluchteling.9548637.lynkx>.

Burgers, J., Van de Pol, S., Snel, E., Engbersen, G., Ilies, M., Van der Meij, R., & Rusinovic, K. (2010). *Arbeidsmigranten uit Polen, Bulgarije en Roemenië in West-Brabant. Arbeidsmarktpositie, leefsituatie en toekomstperspectief*. Den Haag: Nicis Institute. Geraadpleegd van <http://www.godfriedengbersen.com/wp-content/uploads/Arbeidsmigranten-uit-Polen-Bulgarije-en-Roemeni%C3%AB-in-West-Brabant.pdf>.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2017). *Meer personen uit Oost-Europa aan het werk in Nederland*. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/05/meer-personen-uit-oost-europa-aan-het-werk-in-nederland>.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2016). *Jaarrapport Integratie 2016*. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2016/47/jaarrapport-integratie-2016>.

Christoffels, I., Baay, P., Bijlsma, I., & Levels, M. (2016). *Over de relatie tussen laaggeletterdheid en armoede*. Den Bosch: Expertisecentrum Beroepsonderwijs.

Gijsberts, M., Lubbers, M., Dagevos, J., Jansen, J., Engbersen, G., & Snel, E. (2015). *Migranten uit Midden- en Oost-Europese landen in Nederland door de tijd gevolgd: een vergelijking tussen twee panelonderzoeken*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Hagen, L. (2010). *Oudere vluchtelingen in Nederland – een onzichtbare groep: Een kwalitatief onderzoek naar eenzaamheid onder oudere vluchtelingen in Nederland* (Master's thesis,

Universiteit Utrecht). Geraadpleegd van <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/183158>.

Hazebroek, P. (Red). (2017). *Eenzaamheid in acht*. Utrecht: Coalitie Erbij, nationale coalitie tegen eenzaamheid. Geraadpleegd van <https://www.sociaalwerknederland.nl/?file=14235&m=1489142613&action=file.download>.

Hoff, S. & Wildeboer Schut, J. M. (2016) *Armoede in kaart*, Sociaal Cultureel Planbureau.

Inspectie SZW (2016) *Toegankelijkheid van schuldhulpverlening*. Den Haag.

Keizer, M. (2016). *Afgelost = Opgelost: Hoe verlagen we de drempel tot het zoeken van contact?* Geraadpleegd van <https://www.syncasso.nl/wp-content/uploads/2016/10/Onderzoeksrapport-AfgelostOpgelost.pdf>.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2012). *Samenleven bindt verschillen. Integratie en (versnelde) transitie*. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/richtlijnen/2012/07/23/samen-leven-bindt-verschillen-integratie-in-versnelde-transitie/samen-leven-bindt-verschillenv2.pdf>.

Nationale ombudsman (2016). *Burgerperspectief op schuldhulpverlening: Een onderzoek naar de ervaringen van burgers met gemeentelijke schuldhulpverlening*. Geraadpleegd van <https://www.nationaleombudsman.nl/onderzoeken/2016050-burgerperspectief-op-schuldhulpverlening>.

Nederland, T., & Razenberg, I. (2016). *Eenzaamheid onder ouderen van Turkse of Marokkaanse komaf*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut. Geraadpleegd van <https://www.kis.nl/sites/default/files/bestanden/Publicaties/eenzaamheid-onder-oudere-turkse-marokkaanse-komaf.pdf>.

Platform 31. *Verkenkend onderzoek EU-arbeidsmigranten.* Geraadpleegd van: <http://www.rekenkamercommissie-hln.nl/dynamic/media/2/documents/Onderzoeken/2017/20170508-Verkenkend-onderzoek-arbeidsmigranten-LISSE.pdf>

Pommer, E., & Boelhouwer, J. (Red.). (2015). *Overall rapportage sociaal domein 2015: Rondom de transitie.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. Geraadpleegd van https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2016/overall-rapportage_sociaal_domein_2015.

Razenberg, I., & De Gruijter, M. (2016). *Vluchtelingen aan het werk: Enquête onder gemeenten over arbeidstoeleiding van statushouders.* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut. Geraadpleegd van <https://www.kis.nl/sites/default/files/bestanden/Publicaties/vluchtelingen-aan-het-werk.pdf>.

Razenberg, I., Kahmann, M., & De Gruijter, M. (2017). *Monitor gemeentelijk beleid arbeidstoeleiding vluchtelingen 2017: Vluchtelingen aan het werk, gemeenten in beweging.* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Rijksoverheid (2010). *Toelatingseisen gezinshereniging en gezinsvorming gelijkgetrokken.* Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2010/03/12/toelatingseisen-gezinshereniging-en-gezinsvorming-gelijkgetrokken>.

Rijksoverheid. (2016a). *Bijlage bij de kabinetsreactie op de evaluatie van de Wet gemeentelijke schuldhulpverlening.*

Rijksoverheid (2016b). *Betere afstemming bij incasso activiteiten voorloopt oplopende schulden.* Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-sociale-zaaken-en-werkgelegenheid/nieuws/2016/04/04/betere-afstemming-bij-incasso-activiteiten-voorkomt-oplopende-schulden>.

Rijksoverheid. (z.j.). *Participatiewet: informatie voor gemeenten.* Geraadpleegd op 13 november 2017, op <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/participatiewet/participatiewet-informatie-voor-gemeenten>.

Rozema, N., de Meere, F., Smulders, L., Van Veenendaal, M. & Vellekoop, M. (2016) *Clïëntervaringsonderzoek Wmo & Jeugd Utrecht.* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Schoenmakers, E. (2014). *Verschillende gevolgen van eenzaamheid en sociaal isolement [Blog post].* Geraadpleegd van <https://www.samentegeneenzaamheid.nl/blog/blik-uit-de-weten-schap/verschillende-gevolgen-van-eeenzaamheid-en-sociaal-isolement>.

[schap/verschillende-gevolgen-van-eeenzaamheid-en-sociaal-isolement](https://www.samentegeneenzaamheid.nl/blog/blik-uit-de-weten-schap/verschillende-gevolgen-van-eeenzaamheid-en-sociaal-isolement).

Sociaal-economische raad (2014). *Arbeidsmigratie.* Geraadpleegd van https://www.ser.nl/~media/db_adviezen/2010_2019/2014/arbeidsmigratie.ashx

Stavenuiter, M., & Nederland, T. (2014). *Lokaal en integraal.* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Stavenuiter, M. (2017). *Een inclusieve maatwerkaanpak armoede en schulden: Tips voor wijkteams en gemeenten.* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut. Geraadpleegd van <https://www.kis.nl/sites/default/files/bestanden/Publicaties/inclusieve-maatwerkaanpak-armoede-en-schulden.pdf>.

Stichting Lezen & Schrijven. (2017). *Taal maakt zelfredzaam: Informatie over laaggeletterdheid voor gemeenten en wijkteams [Factsheet].* Geraadpleegd van https://www.lezenenschrijven.nl/uploads/editor/201701_factsheet_THEMA_SLS_Wijkteams-interactief.pdf.

Tiemeijer, W. (2016). *Eigen schuld? Een gedragswetenschappelijk perspectief op problematische schulden.* Amsterdam: Amsterdam University Press.

UNHCR (2016). *Global trends forced displacement in 2016.* Verkregen op 25 november 2017 van <http://www.unhcr.org/5943e8a34>.

Van Geuns, R., Jungmann, N., & Anderson, M. (April 2016). *Schulden uit de knel? Een verkenning van innovaties bij de aanpak van schulden.* Geraadpleegd van http://www.effectievelandhulp.nl/files/8614/7757/6777/Schulden_uit_de_knel.pdf.

Van Vliet, L., Rademaker, G., & Nagtzaam, P. (2017). *Onderzoek: Helpt vluchtelingen voelt zich eenzaam [Press release].* Geraadpleegd van <https://eenvandaag.avrotros.nl/panels/opiniepanel/alle-uitslagen/item/onderzoek-helpt-vluchtelingen-voelt-zich-eeenzaam/>.

Van der Werf, M., Blanken, I., & Schonewille, G. (2016). *Het bevorderen van financiële zelfredzaamheid: Literatuurstudie.* Geraadpleegd van https://www.nibud.nl/wp-content/uploads/Literatuurstudie_financiele_zelfredzaamheid_Nibud2016.pdf.

Van Wonderen, R. (2011) *Spanningen in buurten. Aangrijpingspunten voor beleid vanuit de Wmo.* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

VluchtelingenWerk (2014). *IntegratieBarometer 2014. Een onderzoek naar de integratie van vluchtelingen in Nederland.*

Westhof, F., De Ruig, L. & Kerckhaert, A. (2015). *Huishoudens in de rode cijfers 2015: Over schulden van Nederlandse huishoudens en preventiemogelijkheden.* Zoetermeer: Panteia. Geraadpleegd van <https://www.financieelgezondewerknemers.nl/bibliotheek/Rapporten/huishoudens-in-de-rode-cijfers-2015.pdf>.

Westhof, F. & Tom, M. (2014) *Monitor Betalingsachterstanden 2014.* Panteia.

Wmo-raad Oisterwijk. (2017). *Advies betreffende de inburgering van nieuwkomers (statushouders) in onze gemeente.* Geraadpleegd van <http://wmoraadoisterwijk.nl/wp-content/uploads/2017/04/170420-Advies-Inburgering-nieuwkomers.pdf>.

WRR. (2017). *Weten is nog geen doen: Een realistisch perspectief op redzaamheid.* Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

Recente Publicaties

WIJKTEAMS VOOR ALLE DOELGROEPEN EFFECTIEF

Een diversiteitskader met praktische tips

WERKEND LEREN ALS OPSTAP NAAR WERK VOOR VLUCHTELINGEN

Handreiking voor de begeleiding van vrijwilligerswerk, (taal)stages en werkervaringsplaatsen

BEZORGDHEID EN VEERKRACHT

Nederlanders over etnisch-culturele diversiteit in de samenleving

WELKE RECHTEN EN PLICHTEN HEBBEN ASIELZOEKERS EN VLUCHTELINGEN IN NEDERLAND?

Een factsheet

BEREIKT EN GEHOLPEN: VERKENNING MAATSCHAPPELIJK RENDEMENT VAN SCHILDERSWIJK MOEDERS

ZIJN INTERVENTIES RONDOM ARBEIDSTOELEIDING VAN STATUSHOUDERS EFFECTIEF?

ALLE KIS PUBLICATIES

DEEL DE KIS PUBLICATIES OP SOCIAL MEDIA

COLOFON

OPDRACHTGEVER:

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

AUTEURS:

Maaïke van Rooijen, Merel Kahmann, Jolanda Elferink
en Bora Avrić

MET MEDEWERKING VAN:

Monique Stavenuter

ONTWERP:

Publx, Interactive Publications

OMSLAGFOTO:

Pixabay

UITGAVE:

Kennisplatform Integratie & Samenleving

De publicatie kan gedownload worden via de website
van Kennisplatform Integratie & Samenleving:
www.kis.nl.

© Movisie, Utrecht 2017.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij Movisie.
Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits
daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with Movisie.
Partial reproduction of the text is allowed, on condition
that the source is mentioned.

KENNISPLATFORM INTEGRATIE & SAMENLEVING

Kennisplatform Integratie & Samenleving
doet onderzoek, adviseert en biedt praktische
tips en instrumenten over vraagstukken
rond integratie, migratie en diversiteit.
Daarnaast staat het platform open voor
vragen, signalen en meningen en formuleert
daar naar beste vermogen een antwoord op.
Deze kennisuitwisseling is bedoeld om een
fundamentele bijdrage te leveren aan een
pluriforme en stabiele samenleving.

Kennisplatform Integratie & Samenleving is een
programma van het Verwey-Jonker Instituut en
Movisie

T: 030 230 32 60 | E: info@kis.nl | www.kis.nl

BLIJF OP DE HOOGTE

Van alle projecten, vragen en antwoorden en
andere kennisuitwisseling via: www.kis.nl, de
nieuwsbrief, [Twitter](#) en [LinkedIn](#).

Kennisplatform
Integratie &
Samenleving

kennis en aanpak van
sociale vraagstukken

